

**Julkisten dokumenttien tuottama näkemys perheestä
kotouttamista tukevissa kunnallisissa palveluissa**

AHOLA MILLA

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

Sosiaalityön pro gradu –tutkielma

Maaliskuu 2007

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

AHOLA, MILLA: Julkisten dokumenttien tuottama näkemys perheestä kotouttamista tukevissa kunnallisissa palveluissa

Pro gradu – tutkielma, 81 s., 3 liites.

Sosiaalityö

Maaliskuu 2007

Pro graduni tarkoitus on selvittää julkisten dokumenttien tuottama näkemys perheestä. Kirjallinen aineisto käsittelee kunnallisten palveluiden piirissä tapahtuvia kotouttavia toimia. Viitekehyksenä työssäni on perhekeskeisyys, kotouttaminen, kotoutuminen ja erilaiset akkulturaatioteoriat. Lähestyn kirjallisia dokumentteja diskurssianalyttisen teorian kautta. Etsin aineistostani diskursseja, joita perhekeskeinen kotouttaminen synnyttää. Kohderyhmänä ovat maahanmuuttajat, erityisesti pakolaiset, sillä heihin kohdistuu paljon erilaisia kotouttamisen toimenpiteitä. Tavoitteenani on tutkia julkisten dokumenttien synnyttämiä konstruktioita, enkä pyri aineistollani tavoittamaan maahanmuuttajien omia näkemyksiä. Mielestäni kirjallisten ohjelmien läpikäymisellä on myös oma tärkeä paikkansa. Ne rakentavat tapaa puhua maahanmuuttajista ja heidän tarpeistaan.

Aineistona työssäni toimivat kuvaus maahanmuuttajataustaisten lasten valmistavasta opetuksesta, ulkomaalaistoimiston toiminnasta, asuttamista koskeva mietintö, Pirkkalan kotouttamisohjelma 2000 ja kuvaus Pirkkalan pakolaistyöntekijän työkuvasta. Kirjallisissa dokumenteissa rakentuvat suomalaisuuden ja oman kulttuurin diskurssit. Niistä löytyy myös vanhemmuuden tukemisen diskurssi. Nämä osadiskurssit muodostavat yhdessä integraation johtodiskurssin. Aineistolleni on paikannettavissa kohdeyleisö, joka on muslimimaahanmuuttajat. Se nousee esille vahvassa kollektiivisuuden korostamisessa, suurien perheiden käsittelyssä ja uskonnon tärkeydessä. Paikantamiini diskursseihin kietoutuvat rooli-odotukset, joita käsittelen työni analyysivaiheen lopussa.

Avainsanat: maahanmuuttaja, pakolainen, perhe, kotouttaminen, kotoutuminen, integraatio, diskurssi

The University of Tampere

The Department of Social Politics and Social Work

AHOLA, MILLA: What Kind of Notions of Family Do Public Documents Construct?

Master's Thesis, 81 pages, 3 appendices

Social Work

March 2007

The aim of my thesis is to discuss the images of family that can be found in public documents. The material is in written form and it mainly deals with local government's domestication services for immigrants. In the thesis I have applied theories on family centeredness, domestication and acculturation. My target is to locate the discourses that family centeredness produces, using discourse analysis as the method of approach. In my analysis, I concentrate on immigrants, more specifically refugees, for they constitute the target group of a wide range of public services. My goal is to analyse the constructions that can be found in public documents – not to cover the point of view of the immigrants themselves. I think a study of this type serves a purpose, because written documents construct the ways people talk about immigrants and their needs.

The material consists of a description of the preparative education for children with an immigrant background and the procedures of the Social Office for Immigrants, a report on the accommodation of immigrants, *Integration Program of Pirkkala in 2000* and a refugee worker's job description in Pirkkala Social Office. From the documents emerge discourses about the Finnish culture and the immigrant cultures, as well as a discourse of supporting the parents. These discourses form a leading discourse, that is, integration. It is clear that the programs discussed are targeted for Muslim immigrants. This can be seen in the way the texts emphasise strong collectivity and take into consideration large families and the central role of religion. These discourses also reflect the potential immigrant roles, with which I deal at the end of my analysis.

Key words: immigrant, refugee, family, domestication, integration, discourse

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	6
2 MAAHANMUUTTAJAN KOTOUTUMINEN JA PERHE.....	9
2.1 ERILAISET MAAHANMUUTTAJAT	9
2.2 PERHE	11
2.3 SUOMALAINEN MAAHANMUUTTOPOLITIikka	14
2.4 MAAHANMUUTTAJAPALVELUIDEN TUNTOMERKKEJÄ.....	17
2.5 MITÄ TARKOITTAÄ KOTOUTTAMINEN JA KOTOUTUMINEN?.....	19
2.6 AKKULTURAATIOTEORiat KOTOUTTAMISEN TAUSTALLA.....	21
3 TUTKIMUSKYSYMYKSEN MÄÄRITTELYÄ	24
4 TUTKIMUSÄINEISTO JA MENETELMÄT	27
4.1 ÄINEISTON KOHTEET	28
4.1.1 Tampereen ulkomaalaistoimisto	29
4.1.2 Pakolaisten asuttaminen	29
4.1.3 Valmistava opetus	30
4.1.4 Pirkkalan kotouttamisohjelma 2000	31
4.1.5 Pirkkalan sosiaalitoimiston pakolaistyöntekijä	32
4.2 ÄINEISTON OMINAISPIIRTEET	33
4.3 DISKURSSIANALYYSI TUTKIMUSMENETELMÄNÄ	34
5 PERHETTÄ KOTOUTTAMISESSÄ KUVAAVAT DISKURSSIT	36
5.1 SUOMALÄISEN KULTTUURIN DISKURSSI	37
5.1.1 Suomalaisuus valmistavassa opetuksessa	38
5.1.2 Suomalaisen kulttuurin diskurssi asuttamisen piirissä	40
5.1.3 Opastaminen suomalaisuuteen ulkomaalaistoimiston toiminnassa.....	41
5.1.4 Suomalaisuuden diskurssi pakolaistyöntekijän toiminnassa	43
5.1.5 Suomalaisuuden diskurssi Pirkkalan kotouttamisohjelmassa	44
5.1.6 Suomalainen kulttuuri kunnallisissa palveluissa.....	44
5.2 OMAN KULTTUURIN DISKURSSI KOLLEKTIIVISUUDEN KAUTTA	46

5.2.1 Oma kulttuuri valmistavan opetuksen piirissä.....	47
5.2.2 Asuttaminen ja maahanmuuttajan kulttuuri	48
5.2.3 Oma kulttuuri ulkomaalaistoimiston toiminnassa.....	49
5.2.4 Maahanmuuttajan kulttuuri pakolaistyöntekijän toiminnassa.....	50
5.2.5 Oma kulttuuri Pirkkalan kotouttamisohjelmassa	52
5.2.6 Oma kulttuuri kunnallisissa palveluissa	52
5.3 INTEGRAATIO JOHTODISKURSSINA	56
5.4 OSA- JA JOHTODISKURSSIEN JULKITUOMAT ROOLIODOTUKSET	59
5.5. DISKURSSIEN MUODOSTAMA VERKKO	63
5.6 AINEISTON PERHEKUVA	66
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA TULKINTAA	71
LÄHTEET	75
LIITE 1 ULKOMAAAN KANSALAISET TAMPEREELLA	84
LIITE 2 HAASTATTELUN KYSYMYSPOHJA	86

1 Johdanto

Eurooppa tulee yhä monikulttuurisemmaksi ja tilanne vaatii uusia toimintamalleja eri mailta. Tästä kielivät niin tapahtumat ulkomailla kuin Suomessa. Ranska kamppaili syksyllä 2005 erittäin vaikeiden asioiden kanssa, kun tyytymättömät maahanmuuttajat mellakoivat kaduilla. Maan johtajat ovat ottaneet kantaa asiaan siitä näkökulmasta, että kun tilanne on saatu rauhoitettua, on tehtävä toimenpiteitä, joilla parannetaan maahanmuuttajien elinoloja. Tämä on vain yksi niistä monista seikoista, jotka tekevät aiheestani ajankohtaisen ja herättävät tilauksen maahanmuuttajien tarpeiden syvällisemmälle tutkimiselle. Myös Tampereella maahanmuuttajataustaisten asukkaiden määrä kasvaa. He ovat suuri ihmisryhmä, mikä pakottaa ottamaan heidän tarpeensa huomioon entistä tarkemmin. Lähiseudulla Pirkkalassa asui vuonna 2005 noin 200 maahanmuuttajaa, joista runsaalla puolella on pakolaistausta. Suurimmat kansallisuusryhmät Pirkkalassa ovat bosnialaiset ja irakilaiset (Pirkkala 2007). Tampereella eniten maahanmuuttajia on Venäjältä, Virossa ja Irakista. Työn liiteosasta löytyvät tarkemmat luvut ulkomaankansalaisten määrästä Tampereella (Liite1).

Analysoin kotouttamista kunnallisissa palveluissa perhekeskeisestä viitekehyksestä. Materiaalina minulla ovat erilaiset kirjalliset ohjeistukset ja ohjelmat, jotka koskevat kunnallista kotouttavaa toimintaa. Työni toimii osaltaan myös eräänlaisena kokoojana moninaisista työtavoista tällä alalla. Maahanmuuttajien parissa tehtävästä työstä on jo olemassa paljon tietoa, mutta ongelmana on tietämyksen keskittyminen muutaman maahanmuuttajia palvelevan yksikön haltuun. Toisaalta käytännön toteutus saattaa erota yleisistä

ohjeistuksista, kuten esimerkiksi peruskoulutuksen piirissä, missä toteuttaminen yksittäisissä kouluissa vaihtelee. Tilanne johtuu paljolti myös pienistä resursseista, mutta osa toimintatavoista on mahdollista siirtää käytäntöön myös ilman kohtuuttomia panostuksia, jos niistä olisi vain tarpeeksi tietämystä jokaisella osa-alueella. Luettelemani esimerkit palveluissa ovat asiantuntijatahoja, joilla on jo monia toimivia toimintamalleja.

Perhe on tärkein osa maahanmuuttoprosessia. Muuttopäätös tehdään perheen sisällä, mikä on erityisen totta niin kutsutuissa kollektiivisissa kulttuureissa (Alitolppa-Niitamo 2004, 51). Perheen merkitys suodattuu läpi meidän kaikkien elämän, mikä on saanut minut käsittelemään aiheitani juuri perhenäkökulmasta. Olen toiminut vapaaehtoisena maahanmuuttajien parissa ja olen nähnyt, miten maahanmuuttajat usein kokevat yhtenä vaikeammista asioista vieraassa maassa asumisessa, elämistä erossa perheenjäsenistään ja muualla asuvista lapsistaan. Lapset ja muualla asuvat sukulaiset ovatkin usein esillä keskusteluissa. Tämä kieli minusta perheen tärkeydestä arkipäivän selviytymisessä. Miten onnistuu kotoutuminen uuteen kulttuuriin ja kotimaahan ilman läheisten tukea, erityisesti kollektiivisissa kulttuureissa? Entä sitten tilanne, jossa maahanmuuttajalla on ainakin osa perheestään Suomessa, miten heidän yhteinen selviytymisensä on otettu huomioon kunnallisissa palveluissa?

Perhe-käsite sulkee sisäänsä erilaisia elämisen tapoja (Forsberg 2003, 13). Työni ei ole esitys etnisyydestä ja monikulttuurisuudesta, vaan syventyminen ajatuksiin ja malleihin perheiden merkityksestä kotoutumisessa uuteen yhteiskuntaan. Työssäni käsittelem jonkun verran myös kulttuuria puhuessani maahanmuuttajista ja heidän taustastaan. Tämän vuoksi on mielestäni tärkeää käsitellä lyhyesti myös kulttuurin käsitettä. Kulttuuri pitää sisällään ne merkitykset, mitä yhteisöt luovat tehdäkseen ympäröivästä maailmasta helpommin käsiteltävän. Nämä merkitykset rakentavat sosiaalisia käytäntöjä, ja päinvastoin, vaikutus on siis kaksisuuntainen. Kulttuurin kautta luomme keitä ”me” olemme. ”Kulttuuri on näin eräs keskeisimmistä identiteetin muodostamisen, ylläpitämisen ja muuttamisen tavoista.” (Hall 2003, 85.)

Työssäni lähdän liikkeelle erilaisista perheteemoista. Selitän lisäksi kotouttamisen ja kotoutumisen termistöä tarkemmin, koska se on perhekäsitteistön lisäksi toinen erittäin vahvasti työni aihetta määrittelevä tema. Aineisto-osuudessa pyrin diskurssianalyysin keinoin tuomaan esiin kunnallisten palveluiden perhekeskeisen kotouttamisen erityispiirteitä. Minulla heräsi aihepiiriin kiinnostus aiemman harrastuneisuuden kautta. Olen toiminut vapaaehtoisena Naisten kansainvälisessä tapaamispaikassa, suorittanut harjoittelujakson turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksessa ja ollut Pirkkalan pakolaistyöntekijän sijaisena. Maahanmuuttajat ovat hyvin vahvasti myös uutisoinnin kohteena, mikä tekee heidän asioidensa käsittelyn hyvin ajankohtaiseksi.

2 Maahanmuuttajan kotoutuminen ja perhe

2.1 Erilaiset maahanmuuttajat

Tilastokeskuksen määritelmän mukaan maahanmuuttajaperheeksi ymmärretään perhe, jossa ainakin toinen puolisoista tai ainoa vanhempi on ulkomaan kansalainen. Näitä perheitä on Suomessa 42 800 (Tilastokeskus 2004; Alitolppa-Niitamo & Söderling 2005b, 9.) Maahanmuuttajaperheiksi ei kuitenkaan ole tässä laskettu perheitä, joissa vanhemmat ovat saaneet jo Suomen kansalaisuuden. Maahanmuuttajataustaisia perheitä on siis vielä enemmän. Työssäni tarkastelen kunnallisia kotouttavia palveluita pakolaisten kannalta. Minusta on tärkeää aloittaa lähestyminen kohteenani olevaan maahanmuuttajaryhmään tarkemmalla syventymisellä myös muiden maahanmuuttajien piirteisiin. Haluan kuvauksella erilaisista ryhmistä korostaa maahanmuuttajien moninaisuutta. Pakolaiset ovat toimiva valinta aiheeni kannalta, koska heihin kohdistuu eniten kunnallisia palveluita ja tukitoimia. He eivät kuitenkaan ole ainoa maahanmuuttajaryhmä.

Puolisona tulevat ulkomaalaistaustaiset vaimot jäävät usein vähälle huomiolle, sillä he eivät ole niin näkyvä ryhmä kuin esimerkiksi pakolaiset. Näiden naisten puolisot ovat yleensä hyvätuloisia, joten naisilla ei ole sosiaalipalveluiden tarvetta. Toisaalta naiset eivät tiedä mahdollisuuksistaan esimerkiksi kotouttamissuunnitelmaan (Kotouttamisen toimintaohjelman julkistamistilaisuus Tampereen virastotalolla 2.12.2005). Heidän uusi suomalainen perheensä ei välttämättä osaa kertoa sellaisesta vaihtoehdosta, ja ulkomaalaisnaisilla ei ole Suomessa perhettä ja sukulaisia, jotka voisivat kertoa heille tällaisista asioista. Ystävät ja perhe mainittiin merkittäväksi tiedonsaantilähteiksi Tampereen kaupungin selvityksessä maahanmuuttajien suhtautumisesta kaupungin palveluihin (Peter Kariuki 2005, 14).

Ilman vanhempiaan Suomeen tulevat lapset ovat erityisen haavoittuvaisia, koska heillä ei ole oman perheen tarjoamaa tukea (Helander & Mikkonen 2002, 25). Naantalin ryhmäkoti on yksi niistä paikoista, jotka ottavat vastaan ilman huoltajaa Suomeen tulleita alle 18-vuotiaita turvapaikanhakijoita. Ryhmäkoti pyrkii tarjoamaan kodinomaisen asuinpaikan. (Jalonen 2005, 36—37.) Nuorilla ei ole perhettä Suomessa, mutta heitä tukevat omat ohjaajat ja henkilökohtaiset edustajat, mikä on mielestäni tärkeää, koska he muodostavat nuorille sosiaalisen verkoston, jota perhe ei tässä tilanteessa pysty tarjoamaan.

Korkeasti koulutetut kiinalaiset ja venäläiset ovat päässeet Suomessa parhaiten työelämään kiinni. Heidän perherakenteensa on verrattuna esimerkiksi Lähi-idän maihin hyvin samantyyppinen suomalaisten kanssa siinä mielessä, että molemmat sukupuolet ovat töissä, heidän kielitaitonsa on parempi ja he osaavat yleisesti englantia. Venäläisillä uuteen kulttuuriin kotoutuminen tapahtuu suhteellisen nopeasti, mihin vaikuttavat paluumuuttajien, inkerinsuomalaisten osuus ja varmasti läheinen maantieteellinen sijainti. Intiasta ja Kiinasta tulevien maahanmuuttajien lukumäärä on kasvussa. (Kotouttamisen toimintaohjelman julkistamistilaisuus Tampereen virastotalolla 2.12.2005.) Erilaisista kulttuurisista taustoista käytetään nimitystä kulttuurietäisyys. Pohjoismaalaiset ja muut naapurimaamme ovat meihin verrattuna kulttuurietäisyydeltään pieniä, kun taas siirtyessämme kauemmas myös etäisyys kasvaa.

Turvapaikanhakija on sana, joka usein rinnastetaan pakolaiseen, mutta se tarkoittaa kuitenkin henkilöä, jolla ei ole vielä virallista statusta Suomessa ja hakee turvapaikkaa. Pakolainen on YK:n Geneven pakolaissopimuksen mukaan (1951) henkilö, joka on joutunut vainotuksi tai jolla on aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen vuoksi ja joka ei voi saada suojelua omassa maassaan. Syynä myös voi olla myös sota, nälkä tai ympäristöongelmat. Lähden työssäni tämän virallisen määrittelyn kuvaamasta ryhmästä. Käyttämälläni pakolainen-termillä viitataan pakolaistaustaisiin maahanmuuttajiin, joilla on oleskelulupa A, mikä mahdollistaa heille pysyväisluonteisen maassaoleskelun. Pakolaisista on olemassa monia stereotyyppioita, joista yksi on, että heistä suurin

osa on luku- ja kirjoitustaidottomia ihmisiä. Tämä ei kuitenkaan aina pidä paikkaansa, sillä osa heistä on erittäin korkeasti koulutettuja, mutta elämä on aloitettava nollopisteestä uudessa kotimaassa. Tilanteen luonteen vuoksi heillä on erityinen tarve erilaisille toimenpiteille. Pakolaisten kotoutumista uudessa yhteiskunnassa vaikeuttaa paha kotimaassa, mikä konkretisoituu ihmisten elämässä pelkoina, vangitsemina, kidutuksina, kodin tai läheisten ihmisten menetyksinä, yksityisen elämän mullistavina tapahtumina (Huttunen 2002a, 89).

2.2 Perhe

Kaikilla meillä on oma käsityksemme perheestä. Pohjaamme tämän ajattelumallimme niin omaan kuin lähiympäristöömme kuuluviin perheisiin. Näkemyksemme vaikuttaa myös muun yhteiskunnan tarjoamat perhemallit. Tieteen tehtävä on koota yhteen erilaiset käsitykset ja tehdä niistä yleistyksiä. (Jallinoja 1985, 3.) Perheen määrittelyn haaste on siinä, että sen on sisällettävä mahdollisimman monta poikkeusta. Objektiiviset tekijät muodostavat laajemmat ulkoiset perheen määrittelytavat. Perhe rakentuu kuitenkin lisäksi hyvin vahvasti jäseniensä tuntemusten kautta. Nämä ovat perhesidoksia, joihin liittyvät subjektiiviset tekijät. Perheen määrittelyssä valitaan objektiivisista ja subjektiivisista kriteereistä ne, jotka ovat yleisesti toteutuvia. ”Perhe on siten sosiaalinen yhteisö, jossa on vähintään kahden perättäisen sukupolven edustajia, jossa lapset ovat keskeinen tekijä ja joka sitoo jäsenensä yhteisyyden tunteella toisiinsa.” (Jallinoja 1985, 7.) Perhe-termin käyttö ei ole kuitenkaan aina täysin yksiselitteinen, vaan sitä haastetaan useista suunnista. Sen määrittelystä ei varmasti koskaan tulla olemaan täysin yksimielisiä. Yhteiskunnassamme on muun muassa seksuaalivähemmistöjen muodostamia yhteisöjä, jotka kokevat itsensä perheeksi. Perhe-sana ei arkipäiväisyydestään huolimatta ole mitenkään yksinkertaisesti määriteltävissä.

Jallinoja kuvaa perhettä asumisen kautta (Jallinoja 1985, 6-8). Toisaalta tämä on hyvin toimiva määrittely, koska se tavoittaa vahvasti jokapäiväisessä elämässä yhdessä toimivat henkilöt. Toisaalta se ei kuitenkaan aivan täysin tavoita

kollektiivisten kulttuurien perhekäsitystä, jossa on myös transnationaaliset piirteensä ja yleisesti laajemmin käsitetty perhepiiri. Tämä perhemäärittely tulee kuitenkin lähelle ryhmää, johon kunnalliset kotouttamisen palvelut kohdistuvat. Perhe on tärkeä emotionaalisen kiinnittymisen paikka pakolaistaustaisille maahanmuuttajille, koska he ovat paenneet kotoaan ja tulleet Suomeen vastoin omaa tahtoaan. Tutkimusten mukaan pakolaisten hyvinvoinnin riskitekijöihin kuuluvat esimerkiksi ero muista perheenjäsenistä ja eristäminen muista saman kulttuurin jäsenistä (Liebkind 1991, 122—123). Maahanmuuttajat määrittelevät usein perheen eri tavalla kuin suomalaiset, mikä yleensä tarkoittaa laajempaa käsitystä sen rakenteesta. Ylimaantieteellisten rajojen yli ulottuvat sukulaissuhteet ovat usein keskeinen osa maahanmuuttajien perhekokemusta. (Harinen & Niemelä 2005, 165.) Oma etninen ryhmä auttaa uudessa yhteiskunnassa selviytymistä tukemalla maahanmuuttajien etnisen identiteetin ja persoonallisuuden säilymistä (Liebkind ym. 2004, 97).

Perheen selviytymiseen uudessa kotimaassa vaikuttaa vahvasti, onko se kokonainen, siis joutuuko se elämään erossa joistain jäsenistään. Miten perhe voi toimia voimavarana kotoutumisessa, jos se on täynnä surua, huolta ja kaipausta muualla asuvia jäseniä kohtaan? Hyvin suunnitellut palvelut luovat omalta osaltaan kotouttamisen perusteita, mutta suurin kivijalka lepää perheessä ja sen voimavaroissa. Edellä esitetyssä mielessä rikkonainen perhe ei välttämättä jaksaa toimia onnistuneittenkaan palvelujen varassa, mikä hidastaa varmasti heidän kotoutumistaan. Muualla asuvat sukulaiset esiintyvät paljon Maarit Marjetan tutkimuksessa somalialaisista naisista. Vastaajien kommenteissa tulee esille, miten yhteyttä pidetään läheisiin siitä huolimatta, ettei asuta samassa maassa. (Marjeta 2001, 43.)

Perheen merkitys näkyy transnationaalisten suhteiden tärkeydessä. Marjetan tutkimuksessa haastatellut yksin asuvat naiset kokivat turvattomuutta yhteiskunnassa ilman miestä ja perhettä (Marjeta 2001, 100). Laura Huttunen on tutkinut maahanmuuttajien omaelämäkertoja ja toteaakin sosiaalisten verkostojen tärkeydestä seuraavaa: ”Perhe, sukulaisuus ja ihmishdeverkostot ovat tärkeitä kuulumisen paikkoja tarinoissa. Suhde maantieteellisiin paikkoihin

kerrotaan usein perheen kautta, perheestä tulee sen polttopiste, jonka kautta, tai jonka kanssa paikkoja eletään.” (Huttunen 2002b, 99.) Perhe on turvapaikka uudessa yhteiskunnassa, mutta sen läheisyyttä koetaan myös yli maantieteellisten rajojen. Transnationaalisuus, perheen sijaitseminen hajallaan eri maissa, korostaa entisestään perheen merkitystä, vaikka sosiaalinen tukiverkosto ei olisikaan konkreettisesti paikalla, siihen pyritään pitämään yhteyttä pitkienkin matkojen päähän. Kaipuu ja ikävä ovat arkipäivää ihmiselle, joka ei jostain syystä voi tai saa elää perheensä kanssa yhdessä.

Perhe merkitsee monelle meistä isää, äitiä ja heidän lapsiaan. Kun perhe määritellään näin jäsentensä kautta, on kyse rakenteellisesta määrittelemisestä. Tämän mukaan perheeseen kuuluu ihmisiä, jotka ovat tietyssä suhteessa keskenään. Perhe on kokonaisuus, jossa miehellä ja naisella on keskenään lapsia. (Jallinoja 1985, 6.) Perhe voidaan käsittää myös funktionaaliseksi kokonaisuudeksi, jossa ihmiset muodostavat yhdessä perheen, jotta he voisivat huolehtia perheeseen liittyvistä tehtävistä. Näitä tehtäviä ovat esimerkiksi sukupuolielämä, jälkikasvun hoivaaminen ja kasvattaminen sekä taloudellinen yhteistyö. Perheitä on kuitenkin olemassa hyvin erilaisia ja lasten läsnäolo on ainoa perhettä määrittelevä seikka, mistä voidaan olla yksimielisiä. (Jallinoja 1985, 6-7.) Perhekäsityksen eräänlaisina ääripäinä voidaan pitää familistista ja individualistista määrittelyä. Ensimmäinen malli asettaa perheen ensisijaiseksi ja pyrkii säilyttämään sen vaikeissakin tilanteissa. (Jallinoja 1985, 21.) Lähestyn työssäni maahanmuuttajaperhettä familistisesta viitekehyksestä, joka tulee hyvin lähelle kollektiivista ajattelutapaa.

Hannele Forsberg on todennut osuvasti: ”Perhe on tärkeä tutkimuskohde, koska monet yhteiskunnalliset muutokset eletään, koetaan ja ratkaistaan perheissä” (Forsberg 2003a,7). Tämä ajatus toimii hyvänä perusteluna lähestyä kotouttamista juuri perhekeskeisestä näkökulmasta. Perheeseen kohdistuvat erilaiset yhteiskunnallisten murroksien aiheuttamat paineet. Tästä huolimatta perhe on säilyttänyt tärkeän paikkansa, sillä se tarjoaa jäsenilleen hoivaa, huolenpitoa, läheisyyttä ja erilaista resurssien jakamista. (Forsberg 2003a, 8-9). Perhe-termi on toisaalta hyvin käytetty ja ehkä arkipäiväinenkin, mikä vaatii sen

käyttämässä tietynlaista tarkkaavaisuutta ja kriittisyyttä (Forsberg 2003a, 13). Nätkin toteaa, että lapsen riippuvuus hoivaajista ja kasvattajista on tosiasia, eräänlainen kulttuurinen vakio (Nätkin 2003). Sosiologisesta näkökulmasta perhettä on yleensä käsitelty rakenneyksikkönä, johon yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset vaikuttavat (Forsberg 2003b, 90). Maahanmuuttajaperheissä koko yhteiskunnallinen konteksti vaihtuu, kun he muuttavat esim. Suomeen.

2.3 Suomalainen maahanmuuttopolitiikka

Suomen harjoittama pakolaispolitiikka pohjaa Geneven yleissopimukseen (SopS 77 / 1968) ja sitä täydentävään pakolaisten oikeusasemaa koskevaan New Yorkin pöytäkirjaan (SopS 78 / 1968). Pakolaissopimukset pohjaavat YK:n peruskirjaan ja Ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen. (Sosiaalihuollon raportti 1986, 14-15.) Pakolaiselle tulee monessa suhteessa myöntää sama kohtelu kuin valtion omille kansalaisille. Milloin tätä ei sopimuksessa edellytetä, mahdollisimman suojele kohtelu ja joka tapauksessa yhtä suojele kuin ulkomaalaisille yleensä samoissa oloissa myönnetään. (Laitinen & Oksanen 1986, 8.) Pakolaispolitiikan tämän hetken ja tulevaisuuden haasteita ovat EU:n yhtenäistyvä maahanmuuttopolitiikka. Schengenin sopimus tulee arvioiden mukaan kasvattamaan työperäistä maahanmuuttoa Euroopan Unionin alueella. Maahanmuuttajien kotoutumista on kuvattu eri aikoina erilaisin käsittein. Määrittelyjen muuttuminen kertoo vaihtuvasta hallinnosta ja toimintamalleista matkalla pakolaishuollosta maahanmuuttajien kotoutumisen edistämiseen. (Matinheikki-Kokko 2007, 46.)

Ensimmäiset pakolaiset tulivat 1970-luvulla Chilestä ja Vietnamista, mutta saapuneet ryhmät olivat hyvin pieniä. Chileläisiä saapui 182 Suomeen vuosina 1973 ja 1977. Heistä kuitenkin suurin osa on palannut kotimaahansa tai muuttanut toiseen maahan. (Clarke 2003, 18.) Pakolaisten vastaanotto keskittyi alkuvuosina 1970-luvulla pääkaupunkiseudulle. Vastaanottoa koordinoitiin vuonna 1982 perustetusta Espoon pakolaiskeskuksesta, joka oli ensimmäinen

pysyväisluonteinen vastaanoton yksikkö. Toimintaa leimasi tilapäisyys ja määräaikaiset organisaatiot. (Sosiaali- terveysministeriön selvitys 1994, 3.) 1970-luvulla ei ollut käytössä termi maahanmuuttajatyö, vaan puhuttiin yleisesti pakolaishuollosta (Matinheikki-Kokko 1991, 58). Vastuu pakolaishuollosta oli työministeriöllä (Matinheikki-Kokko 1991, 52). Matinheikki-Kokko kuvaa työnkuvan muutoksia erilaisia maahanmuuttajatehtävissä työn alkuvaiheissa: ”Pakolaishuolto oli 1980-luvun loppupuolelle saakka käytäntöön kiinnittyvää, yksilökohtaista huolenpitoa kiintiöpakolaisena valituista henkilöistä” (Matinheikki-Kokko 2007, 47).

1980-luvulla pakolaishuollon toiminta siirtyi kohti integraatiota (Matinheikki-Kokko 1991, 58-59). Pakolaishuoltoon oli oikeus riippumatta pakolaisten ja perheen yhdistämisen kautta maahantulleiden henkilöiden pakolaisuuteen johtaneista syistä, kansalaisuudesta ja maahan saapumistavasta. Pakolaisten vastaanottoon kuuluvat osa-alueet: toimeentuloturva, koulutus, terveydenhuolto, työllistyminen ja asuminen. (Laitinen & Oksanen 1986, 9.) Pakolaiskiintiö otettiin käyttöön vuonna 1986. 1980-luvun loppupuolella turvapaikanhakijoiden lukumäärä kasvoi. SPR oli 1970- ja 1980-luvulla vahvasti mukana pakolaisten vastaanotossa. (Sosiaali- ja terveysministeriön selvitys 1994, 3.) Päävastuu siirtyi työministeriöltä sosiaali- ja terveysministeriölle sosiaalisten kysymysten korostuessa (Matinheikki-Kokko 1991, 52-53). Toiminta siirtyi yhä enemmän kuntien vastuulle (Sosiaali- ja terveysministeriön selvitys 1994). Suomen pakolaispolitiikka julkaisussa 1980-luvulla korostui kunnan rooli pakolaisten vastaanotossa. Palveluiden järjestäminen ohjattiin normaalipalveluiden piiriin, jolla tavoiteltiin pakolaisten tehokkaampaa integroitumista normaalipalveluiden käyttämisen kautta.

1990-luvulla alkoi kotouttamisen aikakausi. Vuosikymmentä leimasi suuri somalipakolaisten virta Somalian sisällissodan vuoksi (Alitolppa-Niitamo & Ali 2001, 134). Tämä muodosti eräänlaisen käännekohdan Suomen pakolaispolitiikassa (Virtanen 1993). Pakolaismäärät kasvoivat, tulijoiden etninen tausta moninaistui ja integraation tukeminen laajeni myös muihin maahanmuuttajiin. Somalipakolaisten lisäksi huomio kiinnittyi myös

inkerinsuomalaisiin maahanmuuttajiin. (Matinheikki-Kokko 2007, 47.) Maahanmuutto kasvoi huomattavasti 1990-luvulla, jolloin Suomessa vallitsi taloudellinen lama (Clarke 2003, 19). Vuonna 1999 Suomessa tuli voimaan laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta, joka uusittiin vuonna 2005 (362 / 2005). Maahanmuuttopolitiikan hallinto palasi työministeriölle, mutta sosiaalisektori huolehtii paikallisten kotoutumispalvelujen koordinointia. Pakolaiskeskus kasvoi alueellisten vastaanottokeskusten verkostoksi. (Matinheikki-Kokko 2007, 47.)

Maahanmuuttajatyöstä päävastuu on 2000-luvulla työministeriöllä. Ministeriön sivulla päävastuualueiksi nimetään: maahanmuuttajien kotouttaminen, pakolaisuus ja paluumuutto. Tämän lisäksi työministeriölle kuuluu rasismin ehkäisy ja hyvien etnisten suhteiden edistäminen. (Valtioneuvosto 2007.) Työministeriön alaisuudessa toimivat syrjintälautakunta ja vähemmistövaltuutettu (Työministeriö 2007.) Työministeriö vastaa maahanmuuton ja pakolaisasioiden toimintalinjauksista, lainsäädännön ja toiminnan ohjauksesta. Sille kuuluu lisäksi turvapaikanhakijoiden vastaanotto. Maahanmuuttajien kotouttamisen yleinen suunnittelu ja ohjaus kuuluvat myös työministeriölle. Ministeriö valmistelee YK:n pakolaisjärjestö UNHCR:n ja muiden kansallisten vastuujärjestöjen kanssa Suomen vuosittaisen pakolaiskiintiön. (Työministeriö 2007.) 2000-luvulla kunnallisten palveluiden rinnalla toimivat aktiivisesti maahanmuuttajatyön piirissä myös erilaiset kolmannen sektorin järjestöt ja projektit. Tampereella Kansainvälisellä naisten tapaamispaikalla ja Unipointilla on vahva rooli maahanmuuttajien kotouttamisessa. Tällä hetkellä on havaittavissa suuntaus, jossa maahanmuuttajatyöntekijöitä halutaan erityisesti kulttuuritulkeiksi erilaisille työpaikoille. SPR on ollut mukana ystäväperhetoiminnallaan jo 1979 vuodesta alkaen (Matinheikki-Kokko 1991, 101).

Työministeri Filatov on ottanut julkisesti kantaa maahanmuuttajataustaisen työvoiman puolesta. Hän näkee sen yhtenä ratkaisuna väestön vanhenemisen tuomiin haasteisiin. Työvoima-ajatus on toisaalta helposti kannatettavissa. Työllistyminen tutkitusti helpottaa maahanmuuttajien työllistymistä ja

kiinnittymistä suomalaiseen yhteiskuntaan. Maahanmuuttajien ajattelemisen pelkästään työvoimaresurssina nostaa kuitenkin huolen sen aiheuttamista seurauksista yksittäisille pakolaisille. Pakolaisuus rakentuu kuitenkin inhimillisen hädän ehkäisemiselle ja kansainvälisen suojelun tarpeelle. Tämän ajatuksen pohjalta ei ole aina mahdollista vastaanottaa maahanmuuttajia, jotka täyttävät työelämän asettamat vaatimukset ja haasteet. Uuden hallituksen maahanmuuttopoliittisen ohjelman (10/2006) täytäntöönpanosta on seurannut kotouttamispolitiikan ja maahanmuuttopoliitiikan yhteensovittamisen haaste (Matinheikki-Kokko 2007, 47).

Syksyllä 2006 ja talvella 2007 valtakunnallisessa mediassa on käyty vilkasta keskustelua turvapaikanhakijoiden vastaanoton siirtämisestä työministeriöltä sisäministeriölle. Aihetta on käsitelty poliittisissa keskusteluohjelmissa ja sen pohjalta on rakennettu osaksi fiktiivistä kerrontaa sisältävä YLE:n Poikkeustila-ohjelma. Sisäministeriön edustajat yhdessä ulkomaalaisviraston johtavan henkilöstön kanssa ovat esittäneet turvapaikanhakuprosessin tehostamista vastaanottokeskusten valvontaa lisäämällä. On myös esitetty ajatus, että sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöille tulisi urkkimisvelvoite. Tähän ovat kuitenkin alan työntekijät reagoineet vetoamalla työetiikkaansa.

2.4 Maahanmuuttajapalveluiden tuntomerkkejä

Pakolaisia on vain pieni osa maahanmuuttajista, noin viidesosa. Maahanmuuttajille suunnatut palvelut pohjautuvat lähinnä pakolaisille suunnattuihin palveluihin. (Räty 2002, 16.) Tämä seikka toimii pohjana aineistoni rajaukselle. Näin tavoitan mahdollisimman toimivan kokonaisuuden palveluista harhailematta liikaa sivupoluille. Tässä työssä keskitytään neljään maahanmuuttajapalveluun, joiden piirissä on myös muitakin kuin lakisääteisesti

kotouttamissuunnitelman omaavia henkilöitä. Palvelut ovat maahanmuuttajapalveluita, mitkä eroavat normaalipalveluista rajatun kohderyhmänsä vuoksi. Maahanmuuttajat käyttävät myös normaalipalveluita, mutta asiakkaina on yhtä lailla suomalaisia. Karmela Liebkind näkee, että perhekeskeisyyden tulisi ohjata yhteiskunnan maahanmuuttajille tarjoamia tukitoimia (Liebkind 1994, 227).

Kunnat vastaavat kotouttamistoimista. Niiden on järjestettävä kotouttamispalveluja kuten ensiasunto, kotouttamista tukeva palvelu ja tulkkipalvelut. (Räty 2002, 140.) Pysyvästi Suomessa asuvalla ulkomaalaisella on samat oikeudet julkisiin palveluihin kuin suomalaisillakin. Tällaiseksi lasketaan henkilö, jolla on vähintään vuoden oleskelulupa. Lisäksi häneltä vaaditaan aikomus jäädä Suomeen pysyvästi. Kunnat, yksityiset järjestöt ja valtio järjestävät erityispalveluja, joihin osaan on oikeus vain pakolaisilla ja maahanmuuttajilla. (Räty 2002, 145.) Kotouttamissuunnitelman tekevät työttömille maahanmuuttajille joko työvoimahallinto tai kunta. Suunnitelma voi olla henkilökohtainen tai se tehdään yhteisesti koko perheelle. Maahanmuuttajille maksetaan kolmen ensimmäisen vuoden aikana kotoutumisrahaa, joka on työmarkkinatuen suuruinen. (Räty 2002, 145.) Tulkkipalvelut ovat ilmaisia pakolaisille sosiaali- ja terveystalvelujen ja kotouttamista tukevien palvelujen kohdalla niin kauan kuin siihen on tarvetta (Räty 2002, 149).

Laadukkaaseen kotoutumiseen kuuluvat kielipalvelut, jollei maahanmuuttaja osaa riittävästi suomea tai ruotsia (Lukkarinen 2001, 54). Tulkkauksessa on usein ongelmana ammattitaitoisen tulkin puute. Tulkin puuttuessa välittäjinä toimivat ystävät, sukulaiset, jopa alaikäiset lapset. Mielestäni on perheiden kotoutumisen kannalta merkittävää, että tilanteita on tulkkauksessa ulkopuolinen ammatti-ihminen, jotta ei aiheuteta tarpeettomia paineita perheenjäsenten välille, vaan tuettaisiin sen sisäistä toimivuutta. Maahanmuuttajakulttuureissa, joissa mies on selkeä perheenpää, hän yleensä tulkkaa tai puhuu vaimonsa puolesta, mikä nähdään ongelmallisena siinä mielessä, että välittykö naisen tarkoittama viesti oikein hänen kumppaninsa

kertomana (Lukkarinen 2001, 58). En kiellä, etteikö tätä tapahtuisi, mutta minusta näissä asioissa on hyvä tuntee myös kulttuurisia syitä tiettyihin toimintatapoihin. Varsinkin muslimikulttuureissa moraalit ja maine ovat erittäin tärkeitä ja ajatuksena taustalla voi olla toimintatapa, jossa naisen ei ole sopivaa hoitaa asioita kodin ulkopuolella ja miehet tekevät sen heidän puolestaan. Tämä ei kuitenkaan oikeuta väärinkäytöksiin, joissa mies käyttää väärin valtaansa vaimoan ja perhettään kohtaan.

2.5 Mitä tarkoittaa kotouttaminen ja kotoutuminen?

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen virkakielen huoltaja Jussi Kallio ehdotti sanaparia kotouttaa / kotoutua käytettäväksi vuonna 1996 valmisteilla olleessa maahanmuuttajapolitiikkaa koskevassa laissa. Kallio perusteli ehdotustaan: ”Uudissanoissa ja muutenkaan näillä sanoilla ei olisi sellaista normatiivista merkityssisältöä kuin vaikkapa sopeutua-sanalla. Pikemminkin niihin liittyisi myönteinen mielikuva. Jotta muuttaja kotoutuu muuttoyhteisöön, hänen on voitava tuntee se kodikseen, jonka rakentamiseen hän saa kanta-asukkaiden kanssa osallistua tasavertaisena omin henkisin ja kulttuurinsa varoin.” (Paananen 2005, 177–178.) Kotoutumista ja integraatiota käytetään usein synonyymisesti.

Kotouttaminen määritellään kotouttamislaissa kolmivuotiseksi prosessiksi, missä maahanmuuttajalle tehdään henkilökohtainen suunnitelma uuteen kotimaahan kotoutumiseksi. Kotouttaminen ei siis koske tämän ajanjakson jälkeisiä palveluja, jotka ovat joko maahanmuuttajapalveluja tai peruspalveluja, joiden käyttäjänä on maahanmuuttaja. Jako normaalipalveluiden ja kotouttamispalveluiden välillä tuottaa jonkin verran erimielisyyksiä myös asian parissa työskentelevien ammatti-ihmisten keskuudessa, eikä siitä aina voi tehdä täysin tiukkaa rajanvetoa, esim. lasketaanko maahanmuuttajataustaisten omaishoitajien tilanteen parissa työskentely kotouttamista helpottavaksi palveluksi vai onko se normaalipalvelua.

Kotoutuminen on henkilön oma prosessi, jossa hän sopeutuu uuteen ympäristöön ja kulttuuriin. Tätä termiä käytän työssäni vapaammin sitomatta sitä tarkasti tuohon aiemmin mainittuun ajanjaksoon. Tämän tarkemmin termiä on vaikea määritellä ja tämän vuoksi myös mitata. Eri maahanmuuttajat voivat itse kokea tilanteensa hyvin eri tavalla, vaikka ulkoisesti he vaikuttaisivat olevan hyvin kotoutuneita. Tähän vaikuttavat maahanmuuttajien erilaiset valmiudet kotoutua, joita ovat esim. ikä, sosiaaliset verkostot, koulutus, muuton syyt ja aikaisemmat maahanmuuttokokemukset. Erittäin suuri merkitys on myös henkilön motivaatiolla ja aktiivisuus tutustua suomalaiseen yhteiskuntaan ja opiskella kieltä. Erityyppiset viranomaisten kotouttamistoimenpiteet ja lainsäädäntö on pyritty rakentamaan tavalla, joka parhaiten tukisi maahanmuuttajan kotoutumista. Kotoutumisen avaintekijöinä voidaan pitää uuteen yhteiskuntaan tutustumista mm. kielen opiskelua ja kontakteja valtaväestöön. Tämän lisäksi merkittävällä sijalla on myös maahanmuuttajan mahdollisuus vaalia omaa kulttuuriaan. (AHAA! 2007.)

Perhe toimii voimavarana kotoutumiseen. Maahanmuuton tuomat paineet voivat kuitenkin rikkoa perheen rakennetta, jolloin siitä ei ole mahdollista ammentaa riittävästi taustavoimaa, joka auttaisi jaksamaan muutoksen kourissa. ”Perhe voi parhaimmillaan toimia jäsenilleen nopean muutoksen puskurina, emotionaalisenä tukena ja identiteetin peilinä” (Alitolppa-Niitamo 2005a, 45). Kaikki lapset tarvitsevat perheen tuomaa tukea ja turvaa olivat he sitten ulkomaalaistaustaisia tai supisuomalaisia. Kotouttamisen toimintaohjelma (2006) toteaa osuvasti, että ”on syytä muistaa, että todellinen kotoutuminen ei voi alkaa, ennen kuin elämän perusasiat ovat kunnossa.”

Olemme muuttaneet -kirjan pääajatus, jonka alle julkaisun teemat asettuvat on perheen tärkeys viranomaisten toiminnassa. Suomalainen kotouttamistoiminta nähdään liian yksilökeskeisenä eikä siinä ole otettu perheiden tarpeita riittävästi huomioon (Alitolppa-Niitamo & Söderling 2005b, 8). Kirjassa tiivistetään perhekeskeisen kotouttamisen periaatteet seitsemään eri toimintamalliin: 1) ymmärrys perheen roolissa yksilön kotoutumisen resurssina, 2) perhekokonaisuuden huomioon ottaminen ja perheen sisäisen

sopeutumisprosessin tiedostaminen, 3) erilaisten perhekäsitysten huomioon ottaminen, 4) yhteiskuntaan osallistuvien toimenpiteiden tasapainoinen kohdistaminen eri perheenjäsenille, 5) perheen yhtenäisyyden tukeminen ja kotoutumisen riskitekijöiden tunnistaminen, 6) maahanmuuttajajärjestöjen perhetoiminnan tukeminen, 7) yksilön oikeuksien kunnioittaminen ja tukeminen. (Alitolppa-Niitamo & Söderling 2005, 108.) Periaatteissa otetaan huomioon perheiden ja kulttuurien yksilöllisyys. Ne ottavat huomioon perheen kokonaisvaltaisen tilanteen.

Perhekeskeinen kotouttaminen päätarkoituksena on antaa jokaiselle perheenjäsenelle mahdollisuus luoda kontakteja valtaväestöön ja kokea osallisuutta yhteiskunnassa. Tarkoituksena on ehkäistä eritahtista kotoutumista. Tämäntyyppisellä kotoutumisella viitataan tilanteeseen, jossa perheenjäsenten käsitykset normeista, rooleista ja arvoista eriytyvät, kun eri perheenjäsenet saavat ja omaksuvat erilaisia vaikutteita kodin ulkopuolelta. Tällöin perheenjäsenet oppivat kieltä ja hallitsevat kodin ulkopuolista maailmaa eri tavoin. Eritahtinen kotoutuminen voi johtaa tilanteeseen, jossa lapset ottavat liikaa vastuuta ja ohjailevat vanhempiaan uudessa yhteiskunnassa. Tästä seuraa, että vanhemmat kadottavat auktoriteettinsa ja lapset mahdollisuutensa olla lapsia. Uuteen yhteiskuntaan kotoutuminen vaatii perheen vanhemmilta suuria ponnistuksia ja kuitenkin samalla lapset tarvitsevat vanhempiensa tukea ja ohjausta kuten aina ennenkin. (Ahaa! 2007.)

2.6 Akkulturaatioteoriat kotouttamisen taustalla

Kotoutuminen on yksi tavoista sopeutua uuteen maahan ja sen kulttuuriin. Akkulturaatioteoriat toimivat hyvänä taustana sen sijoittamiseen erilaisiin kulttuurien kohtaamisten muutosprosesseihin. Käsittelen seuraavaksi tarkemmin näitä toisistaan vahvastikin eroavia uudessa yhteiskunnassa selviytymisen strategioita.

Ihminen muuttaa uuteen maahan ja kohtaa niin vierasta kuin kuljettaa mukanaan vanhaa ja tuttua. Maahanmuuttaja tulee jostain kulttuurista johonkin toiseen kulttuuriin. Akkulturaatioteoriat kuvaavat erilaisia selviytymisstrategioita tutun ja tuntemattoman ympäristön ristipaineessa. Akkulturaatio jaetaan neljään eri tapaan yhdistää tai erottaa uusi ja vanha kulttuuri. Ne ovat assimilaatio, separaatio, integraatio ja marginalisaatio. Akkulturaation integraatio tulee lähelle sanaa kotoutuminen. Siihen ei sisälly oletusta, että maahanmuuttajan on sopeuduttava uuteen kulttuuriin ja hylättävä vanha. Kotoutuminen sanan tausta ”tuntea uusi maa kodikseen” sisältää samaa ajatusmaailmaa kuin integraatio. Se antaa myös maahanmuuttajalle tilaa tehdä omat valintansa, sen sijaan, että valtaväestö aktiivisesti assimiloisi hänet yhteiskuntaan. Sekä kotouttamisessa ja integraatiossa pyritään yhdistämään toimivasti molemmat kulttuurit.

Assimilaatio on yksisuuntaista valtaväestöön sulautumista (Liebkind 2001, 14). Assimilaatio on prosessi, jossa ihminen kotoutetaan johtoajatuksena, että ”meidän” kulttuurimme on paras vaihtoehto. Dominelli esittää, että tämä lähestymistapa voi sosiaalityössä johtaa toimintatapaan, jossa kaikki ihmiset käsitetään toistensa kaltaisiksi, kohdellaan kaikkia ”värisokeasti”. Vähemmistön näkökulmasta heidän erityistarpeensa tulevat näkymättömiksi. (Dominelli 1998, 48.) Separatio on yksisuuntainen strategia omaan kulttuuriin päin, jolloin ihminen välttää kontakteja valtaväestöön ja pitää kiinni alkuperäisestä kulttuuristaan. Akkulturaatiostrategian valinta voi kuitenkin vaihdella eri elämänalueilla. (Liebkind 2001, 20.) Integraatio on kaksisuuntaista. Ihminen haluaa kuulua niin vanhaan kuin uuteen kulttuuriin (Liebkind 2001, 20). Tutkimuksien mukaan tämä strategia edistää parhaiten sopeutumista (Liebkind 2001, 23). Strategiassa yhdistyvät niin uuden kulttuurin taidot kuin vanhan tukiverkostot. Marginalisaatiossa yksilö ei pyri säilyttämään omaa kulttuuriaan eikä halua osallistua yhteiskuntaelämään (Liebkind 2001, 20).

Edellä kuvatun akkulturaatiomallin on luonut John Berry vuonna 1989. Seuraavaksi esitän nelimallista rakennetun laatikon. (AHAA! 2007.) Taulukko havainnollistaa toimivasti akkulturaatiotapojen erilaiset painotukset.

John Berry (1989) Akkulturaatiomalli		Maahanmuuttajan on tärkeää säilyttää oma identiteetti ja kulttuuri?	
		KYLLÄ	EI
Maahanmuuttajan on tärkeää olla tekemisissä valtaväestön kanssa?	KYLLÄ	Integraatio	Assimilaatio
	EI	Separaatio	Marginalistoituminen

Akkulturaation vaikuttavat seikat voidaan jakaa kolmeen eri ulottuvuuteen. 1) sosiaalinen ja kulttuurinen tai etninen ulottuvuus, millä tarkoitetaan etnisistä tai kulttuurisista piirteistä johtuvaa alempiarvoisuutta, joka voi vaikuttaa päätökseen sulautua valtakulttuuriin. Sosiaalinen alempiarvoisuus taas vaikuttaa sosiaaliseen liikkuvuuteen. Kaksi edellä mainittua ovat lähes riippumattomia toisistaan. 2) identiteetti, asenteet ja arvot, mitkä sisältävät ihmisen samaistumisen omaan ryhmään, sen määrä ja laatu, jotka taas osaltaan vaikuttavat hänen suhtautumiseensa akkulturaatioon. 3) valtaväestön suhtautuminen vähemmistöjen akkulturoitumiseen ja vähemmistöjen oma suhtautuminen siihen sisältää sekä negatiivista että positiivista suhtautumista. Kielteinen suhtautuminen vähemmistöihin vaikeuttaa sosiaalisten suhteiden solmimista valtaväestöön. Riittävä oman ryhmän tuki kuitenkin lieventää syrjinnän negatiivisia vaikutuksia. (Liebkind 2001, 26—27.)

3 Tutkimuskysymyksen määrittelyä

Tutkimuskysymykseni voi tiivistää virkkeeseen: minkälaisia diskursseja perhekeskeisen kotouttamisen kautta rakentuu erilaisissa julkisissa dokumenteissa. Syvennyn tähän kunnallisten palveluiden kautta, enkä pyrikään kattamaan koko palvelujen kenttää, mutta tarkoitukseni on tuoda esille merkittävimmät ja yleisimmät toimintatavat maahanmuuttajille suunnatuissa julkisten organisaatioiden kotouttavissa prosesseissa. Aineistona minulla toimivat kuvaus ulkomaalaistoimiston toiminnasta, maahanmuuttajataustaisten lasten peruskoulutuksesta, Tampereen asuntotoimen mietintö pakolaisten asuttamisesta, Pirkkalan kotouttamisohjelma 2000 ja kuvaus Pirkkalan sosiaalitoimiston pakolaistyöntekijän työstä. Nämä esimerkit maahanmuuttajapalveluista mielestäni muodostavat yhdessä paketin, joka kattaa tärkeimmät maahanmuuttajille suunnatut kunnalliset palvelut Tampereella ja lähikunnassa Pirkkalassa. Maahanmuuttajien tarpeet Suomessa liittyvät perustoimentuloon ja arkipäivän selviytymiseen. Ongelmia lisää sosiaalisten verkostojen vähyys. (Hirstiö-Snellman 1998, 5.) Perhe tuntuukin edustavan erittäin tärkeää kontaktia muihin ihmisiin, mikä minusta herättää erityisen tarpeen perhekeskeiselle työlle maahanmuuttajien parissa.

Perhe on meille jokaiselle tärkeä kansallisuudesta huolimatta ja tämän työn aineisto suuntautuu kulttuureihin, jotka ovat erityisen perhekeskeisiä meidän länsimaalaisesta hyvinvointivaltion näkökulmasta katsottuna. Työn analyysiosuus keskittyy Lähi-idän maiden ja joidenkin muiden lähinnä muslimimaiden maahanmuuttajien perheiden rakenteeseen. Aineistostani nousee esille tietty suuntaaminen Lähi-idän kulttuureihin, mistä seuraa, että käsittelemäni perheet ovat perusrakenteeltaan samankaltaisia. Muslimiperheitäkin on tietysti hyvinkin erilaisia, mutta vertaamalla esimerkiksi Pohjois- ja Länsi-Euroopan maiden kristittyihin perheisiin siitä on yhtä lailla mahdollista rakentaa aika yhtenäinen kuvaus samalla kuitenkin pitäen mielessä, että puheena on eräänlainen stereotypia arabiperheestä verrattuna yleistyksen länsimaalaisesta perheestä. En siis kiellä, ettei ajatuksissani olisi tarkentamisen

varaa, jos lähestymme yksittäisten perheiden arkipäivää ja heidän yksilöllistä perhettään, mutta joitain perustavanlaatuisia yhdistäviä tekijöitä näistä maantieteellisesti ja uskonnollisesti lähellä toisiaan olevista perheistä voidaan löytää.

”Kotouttaminen on laajentunut erityisen tuen ja ohjauksen toimenpiteeksi, joka haastaa monikulttuuriseen ammatilliseen osaamiseen kaikki yhteiskunnan sektorit ja työntekijät” (Matinheikki-Kokko 2007, 47). Kotouttaminen on erittäin ajankohtainen aihe, mikä mielestäni lisää entisestään tarvetta pohtia sitä kriittisesti. Työssäni lähestyn kotouttamista kunnallisissa palveluissa diskurssianalyysin keinoin. Pysin tavoittamaan sen rakentamat konstruktiot ja löytämään sen päällepäin neutraalien ohjelmien tausta-ajatukset. Kunnallisuuden olen valinnut sen käytännön tason vuoksi. Toiminta-alueen byrokraattisuudesta huolimatta se tulee lähemmäksi käytännön työtä kuin lainsäädäntö tai kansainväliset säädökset. Julkiset kannanotot ovat olennainen tarkastelun kohde. Ne kertovat paljon meidän toimintamme rakentumisesta. Ne eivät koskaan ole vain neutraaleja julkilausumia. Foucault on todennut, että kielen käyttö vuorovaikutuksessa ei ole koskaan vain informaation välittämistä, vaan se tuottaa samalla myös erilaisia asiantiloja, asemia ja identiteettejä. Yleisesti käytetyillä diskursseilla on myös institutionaalisia seuraamuksia yhteiskunnassa. (Alasuutari 1999, 185.) Käyttämämme kieli ei ole vapaa merkityksistä, vaan kommunikoidessamme tavalla tai toisella me rakennamme erilaisia merkityksiä.

Perhekeskeisyyden pohtiminen kotouttamisen yhteydessä on tärkeä näkökulmavalinta, sillä ohjelmat koskevat kollektiivisia kulttuureja. Maahanmuuttajien elämisen tavat, joissa yksilöt toimivat ryhmästä käsin asettavat omat haasteensa heille tarjottaville palveluille. Matinheikki-Kokko on todennut, että maahanmuuttajien kotoutuminen edellyttää heidän hyvinvointinsa kokonaisvaltaista arviointia, mihin liittyvät koulutus-, sosiaali- ja terveystalvet ja niiden vaikuttavuuden seuranta (Matinheikki-Kokko 2007, 47). Työssäni pyrin

selvittämään kunnallisten kotouttavien palveluiden toimia kollektiivisten maahanmuuttajakulttuurien parissa. Niiden pohjalta pyrin tuomaan esille dokumenttien erilaiset näkemykset perheestä. Palvelupolitiikan pohtiminen on olennaista, sillä niiden kautta pakolaistaustaisiin maahanmuuttajiin kohdistuu erityyppisiä toimenpiteitä.

4 Tutkimusaineisto ja menetelmät

Aineistona työssäni toimivat kirjalliset kunnallista palvelupolitiikkaa julkisesti esittelevät kannanotot. Lähestyn aineistoani perhekeskeisestä näkökulmasta. Olen kuvannut palvelut hyvin yksityiskohtaisesti. Olen halunnut säilyttää tietynlaisen sensitiivisyyden niiden eri vastualueille. En ole halunnut kadottaa aineistoni analyysissä maahanmuuttajapalveluiden eri toimijoiden vastualueiden erityispiirteitä. Tutkimusaineistoni on yhteensä noin 30 sivua, mutta jokaisella sivulla on hyvin paljon aiheeseeni liittyvää materiaalia. Aineistona minulla toimivat kuvaus Tampereen ulkomaalaistoimiston toiminnasta, maahanmuuttajataustaisten lasten peruskoulutuksesta, asuntotoimen mietintö pakolaisten asuttamisesta, Pirkkalan kotouttamissuunnitelma 2000 ja kuvaus sosiaalitoimiston pakolaistyöntekijän työkuvasta. Ne yhdessä edustavat maahanmuuttajille tarjottavia kunnallisia palveluita Tampereella ja Pirkkalassa. Tämän lisäksi on olemassa joitain projektimuotoisia palveluita, mutta aineistoni kattavat jo vakiintuneet maahanmuuttajapalvelut näissä kunnissa.

Aineistonani toimivat erilaiset kirjalliset ohjeistukset ja ohjelmat, jotka keskittyvät kunnallisiin kotouttaviin palveluihin. Näitä dokumentteja ei ole virallisesti hyväksytty missään julkisessa foorumissa. Ne ovat laatineet käytännön asiantuntijat. Tällä tarkoitan ammatti-ihmisiä, jotka tekevät työtä juuri sillä maahanmuuttajatyön osa-alueella, mitä he kuvaavat. Heidän työnsä taustalla vaikuttavat moninaiset lainsäädännön vaatimukset, mutta sen käytännön soveltamisesta he ovat vastuussa. Osa dokumenteista on toiminut Kotouttamisen toimintaohjelman 2006, Kaikem paree kotoutuminen, rakennusmateriaalina. Nämä kirjalliset ohjelmat elävät käytännön maahanmuuttajatyössä siitä huolimatta, ettei niitä ole laajemmin julkaistu.

4.1 Aineiston kohteet

Työni materiaalin olen kerännyt sekä Tampereen että Pirkkalan kunnallisista maahanmuuttajapalveluista. Nämä kaksi aluetta tekevät kiinteää yhteistyötä kotouttavissa toimissaan. Pirkkala on pieni kunta, joka käyttää monia Tampereen kaupungin palveluja. Ainoa virallinen maahanmuuttajapalveluiden tarjoaja Pirkkalassa on sosiaalitoimisto. Pirkkalan pakolaistyöntekijä työnkuva on hallinnollisesti sama kuin Tampereen ulkomaalaistoimiston. Tämä luo mielestäni mielenkiintoisen aineiston kahdesta hyvin läheisesti maahanmuuttaja-asioissa toimivasta alueesta.

Haastatteluaineistoni olen muokannut kirjalliseen muotoon. Olen toiminut näin, koska Tampereen ulkomaalaistoimiston ja Pirkkalan pakolaistyöntekijän toiminnasta ei ole saatavilla kirjallista materiaalia niin kuin asuntotoimesta, peruskoulutuksesta tai Pirkkalan palveluista. Materiaali on kerätty haastatteleamalla ja sen jälkeen se on käännetty kirjalliseen muotoon kirjoittamalla haastattelussa esille tulevat kuvaukset toimiston toiminnasta. Pyysin ulkomaalaistoimiston johtavaa sosiaalityöntekijää ja Pirkkalan pakolaistyöntekijää kertomaan työnkuvastaan. Tällä tarkoitan eräänlaista työn tekemisen ohjelmaa. En ole siis kysynyt heidän mielipiteitään maahanmuuttajatyöstä, vaan olen pyrkinyt tavoittamaan ulkomaalaistoimiston ja pakolaistyöntekijän toimenkuvan. Silverman on esittänyt ajatuksen, että jotain tiettyä organisaatiota edustava henkilö on pätevä toimimaan oppaana kertomalla paikan rakenteesta, toimintavoista ja käytännön toiminnasta omasta kokemuksestaan käsin. (Silverman 2001, 87-88.) Tarkoitukseni ei ole siis tehdä tulkintoja ulkomaalaistoimiston tai pakolaistyöntekijän työnkuvasta, vaan tavoittaa yleinen kuvaus heidän toiminnastaan. Olen liittänyt työni liiteosuuteen tarkemman kysymyslistan, mistä selviävät aihealueet, joita käsittelin haastateltavien kanssa.

4.1.1 Tampereen ulkomaalaistoimisto

Haastattelin ulkomaalaistoimiston johtavaa sosiaalityöntekijää 8.3.2006. Ulkomaalaistoimisto toimii pakolaisten ja paluumuuttajien kanssa sosiaalityön tehtäväalueella. Heille kuuluu maahanmuuttajapalvelujen erityistoiminta. Heidän asiakkaina ovat pakolaiset ja paluumuuttajat, joiden kotikunta on Tampere ja joilla on oleskelulupa. Persianlahden sodan jälkeen ja perheenyhdistämislain myötä pakolaisten eri kansalaisuuksien määrä on noussut. Osana ulkomaalaistoimiston työtehtävää on kotoutumissuunnitelman laatiminen työvoiman ulkopuolella oleville ihmisille, mutta heidän sosiaalityöntekijänsä ovat myös mukana työvoimatoimistossa laadittavissa kotouttamissuunnitelmissa tuomassa esille sosiaalista viitekehystä ja nostamassa esiin maahanmuuttajan perheen kokonaisnäkökulmaa. Kotoutumissuunnitelmassa otetaan huomioon maahanmuuttajan kiinnostuksen kohteet, motivaatio, koulutus ja suomen kielen taito. Usein se tähtää ammattiin valmistavaan koulutukseen ja suomen kielen opiskeluun. Myös kotiäideille on järjestetty jonkin verran heille suunnattuja suomen kielen kursseja. Suuntautuminen arvioidaan perhekohtaisesti. Perhetyöntekijä on perheellisten suunnitelmissa mukana ohjaten erilaisten palvelujen piiriin, jos avulle on tarvetta.

4.1.2 Pakolaisten asuttaminen

Materiaalina pakolaisten asuttamisesta minulla on Pakolaisten asuttamista selvittävän työryhmän selvitys asuntokysymyksestä, Tampereella 28.3.2002. Tällä hetkellä asuttamisesta ei enää vastaa Tampereen kaupungin asuntotoimi, vaan pakolaisten asuttaminen on siirtynyt Tampereen Vuokra-asunnot Oy:lle ja Tampereen Vuokratalosäätiölle. Tästä huolimatta työryhmän selvitys on tärkeää materiaalia, koska siitä käy selväksi, mitä muutostarpeita asuttamistoiminnassa on löydetty. Tällä tarkoitan lähinnä haasteita, joita ovat tuoneet mukanaan erittäin suuret perheet ja maahanmuuttajien erilaiset tavat elää. Se antaa eväitä tulevaisuuden palvelujen suunnitteluun, mistä hyvä esimerkki on se, että selvitys

pakolaisten asuttamisesta on toiminut aineistona vuoden 2006 kotouttamisen toimintaohjelman asuttamista koskevassa osiossa. Selvityksen tehneeseen työryhmään kuuluvat: maahanmuuttajatyön pääkoordinaattori Marja Nyrhinen, apulaiskaupunginlakimies Jouko Aarnio, toiminnanjohtaja Ahto Aunela, asuntotoimenjohtaja Pekka Hinkkanen, asuntorahoitussihteeri Marja Hirvonen, toimitusjohtaja Harri Roihankorpi ja toimistopäällikkö Irja Vesanto-Aro.

Asuttamisen piiriin kuuluvat kiintiöpakolaiset, turvapaikansaaneet ja niin sanotun perheenyhdistämishjelman kautta tulleet. Selvityksen pääaiheena on se, miten järjestää asuminen suurille talouksille, jotka usein ovat muslimiperheitä. Näitä perheitä ovat erityisesti somalialaiset perheet, jotka suomalaisesta näkökulmasta ovat todella suuria. Meidän perheemme ovat 3–4-henkisiä, heidän perheensä ovat yleensä noin kaksi kertaa suurempia. Ongelmia aiheuttaa tarjolla olevien asuntojen pienuus ja selvityksessä toivotaan mahdollisuuksia asuttaa perheet väljemmin. Ehdotettiin kokeilua, jossa pakolaisperhe asutetaan vapautuvaan asuntotoimen omakotitaloon, joka sijaitsee hyvien yhteyksien vieressä, eikä liian kaukana. Tämä asumismuoto on lähempänä maahanmuuttajataustaisten perheiden asumistapaa vanhassa kotimaassa.

4.1.3 Valmistava opetus

Materiaalina maahanmuuttajataustaisten lasten peruskoulutuksesta minulla toimii Katja Simosen, Tampereen kaupungin perusopetuksen maahanmuuttajakoordinaattorin, laatima kirjallinen kuvaus (30.11.2005) maahanmuuttajataustaisen oppilaan opetuksesta Tampereella. Maahanmuuttajataustaisia oppilaita oli Tampereella lukuvuonna 2005-2006 perusopetuksessa 896 ja valmistavassa opetuksessa noin 80. Maahanmuuttajataustaisia lapsia koskevat samat tukitoimet kuin muitakin lapsia, mutta lisäksi on erityisesti maahanmuuttajille tarkoitettua opetusta, mikä

käsittää valmistavan opetuksen, maahanmuuttajien äidinkielen, tukiopetuksen, suomi toisena kielenä (S2), oman uskonnon opetuksen, Sampolan ja Etelä-Hervannan koulujen erityisryhmät ja muut opetukseen, kouluun ja kasvatukseen liittyvät tuen muodot.

Opetussuunnitelma muodostaa perusohjeet, joiden mukaan paikallinen opetussuunnitelma tehdään (Opetushallitus 2004, 8). Siinä määritellään perusopetuksen arvopohja, johon sisältyy ajatus oman kulttuuri-identiteetin tukemisesta ja osallisuudesta suomalaiseen yhteiskuntaan ja sen vahvistaminen. Opetussuunnitelmassa pidetään tärkeänä koulun ja kodin välistä yhteistyötä. Siinä mainitaan myös tärkeänä ottaa huomioon kulttuuritausta. Tavoitteena on tukea oppilaan kasvamista molempien kulttuurien tasapainoiseksi jäseneksi. (Opetushallitus 2004, 12.)

4.1.4 Pirkkalan kotouttamisohjelma 2000

Pirkkalan maahanmuuttajaohjelmista minulla on aineistona Pirkkalan kotouttamisohjelma 2000. Maahanmuuttajien kanssa työskennellessä korostuu tiedon antamisen ja opastamisen rooli. Pakolaiset tulevat maista, joissa ei ole samanlaista sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmää kuin Suomessa. Meidän viranomaiskulttuurimme saattaa olla hyvinkin vieras. Pirkkalan kunnan kotouttamisohjelmassa todetaan, että uusien kiintiöpakolaisten ja turvapaikan saaneiden pakolaisten kuntaan sijoittumisen ajankohdasta ja käytännön järjestelyistä maahantulovaiheessa neuvottelevat pakolaishuollon työtehtävistä vastaava sosiaalityöntekijä, TE-keskus, vastaanottokeskus ja Suomen Punainen Risti. Sosiaalityöntekijä tekee maahanmuuttaja-asiakkaille alkuhaastattelun, taustakartoituksen ja taloudellisen tilanteen selvityksen. (Maahanmuuttajien kotouttamisohjelma 2000, 5.) Alkuhaastattelun tarkoituksena on olla laaja tietopaketti Suomessa asuvan henkilön oikeuksista ja vastuista. Informaatiota on alussa todella paljon ja on hyvä muistaa, että perehdyttämistä tapahtuu koko ajan ja asioita on hyvä kerrata matkan varrella.

4.1.5 Pirkkalan sosiaalitoimiston pakolaistyöntekijä

Tampereen lähikunnassa Pirkkalassa ei ole ulkomaalaistoimistoa, mutta pakolaisten kotouttavista toimista vastaa sosiaalitoimiston pakolaistyöntekijä. Haastattelin 25.7.2006 Pirkkalan sosiaalitoimiston pakolaistyöntekijää maahanmuuttajien parissa tehtävästä sosiaalityöstä. Tätä aineistoa käsittelen kuten Tampereen ulkomaalaistoimiston toiminnasta keräämäni haastatteluaineistoa. Pirkkalan pakolaishuollon sosiaalityöntekijälle on kotouttamisohjelmassa annettu moninaisia tehtäviä. Pirkkalan sosiaalitoimistossa ne on tällä hetkellä jaettu osaksi myös perhetyöntekijälle. Perhetyöntekijä vastaa erityisesti käytännön perehdyttämisestä. Ennen uusien pakolaisten saapumista sosiaalityöntekijä selvittää yhdessä asuntotoimen ja asuntoyhtiöiden tai järjestöjen edustajien kanssa asuntotilanteen ja järjestää asuntojen varustamisen. Kiintiöpakolaisten maahantulovaiheessa sosiaalityöntekijä ottaa lisäksi yhteyttä poliisi- ja tulliviranomaisiin. Sosiaalityöntekijän ja perhetyöntekijän tehtäviin kuuluvat opastaa ja ohjata kuntaan rekisteröitymisessä ja työvoimatoimistoon ja Kelaan ilmoittautumisessa. Uudet pakolaiset tulee myös ilmoittaa terveyskeskukseen ja koulutoimistoon. Sosiaalityöntekijä myöntää tarvittaessa toimeentulotukea ja alkuavustukset. (Maahanmuuttajien kotouttamisohjelma 2000, 5.) Pirkkala on pieni paikkakunta ja se tekeekin kiinteää yhteistyötä Tampereen maahanmuuttajatyön toimijoiden kanssa. Pirkkalalaiset lapset osallistuvat valmistavaan opetukseen Tampereella ja suurin osa kolmannen sektorin toimijoista sijaitsee myös naapurikaupungissa.

Pirkkalan kunta esittelee maahanmuuttotoimintaansa omilla internetsivuillaan, joilla kerrotaan, kuinka Pirkkala varautuu Pirkanmaan työvoima- ja elinkeinokeskuksen kanssa tehdyn sopimuksen mukaisesti ottamaan vastaan vuosina 2004 - 2014 noin 10 pakolaista vuodessa, sopimuskautena enintään 100 henkilöä. Vastaanottoon kuuluu asumisen, sosiaali- ja terveydenhuollon, opetus- ja kulttuuripalveluiden sekä toimeentuloturvan järjestäminen. Pirkkalassa asui vuonna 2005 noin 200 maahanmuuttajaa, joista runsaalla puolella on pakolaistausta. Suurimmat kansallisuusryhmät ovat bosnialaiset ja irakilaiset. Lisätietoja maahanmuuttajien palveluista saa sosiaalitoimistosta. (Pirkkala

2007.) Pirkkalassa maahanmuuttajien palvelut on lähes kokonaisuudessaan organisoitu sosiaalitoimiston kautta, mistä kertoo sivustojen yhteystieto. Pirkkalan sosiaalitoimisto vastaa usein pakolaishuollon rahaliikenteestä myös muissa kuin sosiaalihuollon asioissa, esim. koulutarvikkeiden hankinnassa maahanmuuttajaoppilaiden käyttöön. Pakolaishuollon kulut korvaa kokonaisuudessaan Suomen valtio ja ne kulkevat paikallisten TE-keskusten kautta.

4.2 Aineiston ominaispiirteet

Valitsemani aineisto muodostuu julkisista dokumenteista. Ne ovat eräänlaisia ohjeistuksia ja ohjelmajulistuksia. Näillä dokumenteilla tuodaan esille erilaisia toivottuja tapoja tehdä maahanmuuttajatyötä. Aineistoni teksteillä on usein kunnallinen päämäärä, jota pidetään lähtökohtaisesti tavoiteltavana. En siis pysty sitä analysoimalla tavoittamaan ihmisten omia näkemyksiä tai kokemuksia ohjelmien toimivuudesta. Se ei myöskään ole työni tavoite. Mielestäni on tärkeää ja relevanttia pohtia kirjallisten dokumenttien luonnetta, sillä ne muodostavat omalla panostuksellaan todellisuutta maahanmuuttajista ja heidän elämästään. Niissä on paikannettavissa tietynlaisia yleisiä totuuksia ja on hedelmällistä analysoida, millaisiksi nämä todellisuuden konstruktioit rakentuvat.

Päädyin julkisiin tekstidokumentteihin, jotka elävät organisatorisessa viitekehyksessä. Kirjoitetut tekstit ovat institutionaalisten käytäntöjen ydintä. Raitakari on tutkinut väitöskirjassaan asiakirjoja. Hän toteaa, että instituutiot rakentavat itseään kirjallisten tuotteiden avulla ja niiden kautta. (Raitakari 2006, 25, 46-47.) Maahanmuuttajatyötä käsittelevät ohjelmat synnyttävät tietynlaisia odotuksia työtä ohjaavista käytännöistä. Käsittelen kirjallista aineistoa porttina maahanmuuttajatyön ohjeiden maailmaan. Pyrin tuomaan esille niiden rakentamia ajatuksia perheestä. Analysoimani kirjalliset dokumentit luovat kuvaa perhekeskeisen kotouttamisen toimintatavoista. Kirjalliset dokumentit eivät vain ole olemassa, vaan ne tuottavat aktiivisesti erilaisia asiantiloja (Raitakari 2006, 48). Tarkoitukseni on koota julkisten dokumenttien tuottama

näkemyks perheestä kunnallisten palveluiden piirissä. Aineistovalintani on mielestäni relevantti ja tärkeä, koska ei ole mitään syytä vähätellä julkisten todellisuuskonstruktioiden vaikutusta myös arkipäiväiseen toimintaamme. Kirjalliset dokumentit edustavat eräänlaisia aikalaistekstejä siitä, miten me käsitämme maahanmuuttajat ja heidän parissaan tehtävän työn.

4.3 Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä

Käytän tieteellisenä viitekehyksenä diskurssianalyysia. Katson sen kautta aineistona olevia tekstejä. Michael Foucault'n mukaan asiat, kuten esimerkiksi perhe ovat olemassa sillä tavalla, jolla ne muodostetaan tai tuotetaan erilaisilla tavoilla puhua ja toimia, siis erilaisilla diskursseilla (Alasuutari 1999, 177). Työssäni tarkastelen diskursseja kirjoitetussa tekstissä. Haastatteluista saamaani materiaalia kohtelen samalla tavalla kuin asuntotoimen mietintöä, kuvausta maahanmuuttajataustaisten lasten peruskoulutuksesta ja Pirkkalan kotouttamisohjelmaa 2000. Niistä saamani tiedot olen kerännyt paperille kirjalliseen muotoon, jotta voisin analysoida niitä joillain toimivalla tavalla, kuten nyt diskurssianalyyttisin työkaluin.

Diskurssianalyysi voidaan kuvata ”sellaiseksi kielen käytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimukseksi, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä” (Jokinen ym. 1993, 196). Työssäni analysoin diskurssianalyysin avulla millainen kuva perheestä nousee esille erilaisissa kirjallisissa dokumenteissa ja miten palvelujärjestelmä toimii kahden erilaisen kulttuurin välillä. Näiden lisäksi tarkasteluni kohteena ovat palvelujen kuvausten yleisimmät konstruktiot maahanmuuttajien rooleista. Jaana Vuori toteaa väitöskirjassaan ”Äidit, isät ja ammattilaiset”, että diskurssien rajat ovat muuttuvia ja tulkinnanvaraisia (Vuori 2001, 81). Tämä on perusajatus myös työssäni. Vaikka diskurssianalyttinen lähestymistapa on toiminut pohjana analyysilleni, en silti väitä, että olen pystynyt täysin riisumaan kokemusmaailmani analyysistani. Diskursiivisen kehityksen kautta katson

tekstissä rakennettuja maahanmuuttajille suunnattujen palvelujen toimintatapoja ja niiden kautta rakentuvia erilaisia maahanmuuttajaperheiden roolimalleja. Diskursseja tutkittaessa on hyvä muistaa, että ei ole olemassa vain yhtä vallitsevaa saati oikeaa diskurssia – päinvastoin vallitsee eräänlainen merkitysjärjestelmien olemassaolon taistelu. Tämä asettaa tutkijalle vaatimuksen refleksiivisestä otteesta. (Jokinen ym. 1993, 24.) Olen tehnyt omat ratkaisuni työni analyysiosuudessa, mutta olen tietoinen, että ne ovat vain yksi monesta tavasta tulkita asioita.

Diskurssianalyysi rakentuu osaksi sosiaalista todellisuutta, mutta se myös samalla rakentaa sitä (Jokinen ym. 1999). Diskurssianalyttinen lähestymistapa ei ainoastaan kuvaa sitä, miten erilaisia asioita tehdään ymmärrettäväksi, vaan sisältää myös pohdintaa siitä minkälaisia seurauksia on erilaisilla tavoilla puhua. (Suoninen 1999, 18.) Moninaiset sanavalinnat rakentavat asioita toisistaan eroavilla tavoilla (Suoninen 17-36). Työssäni käytän termiä maahanmuuttaja. Se on kuitenkin valinta monen eri termin välillä. Pysin maahanmuuttajalla, maahanmuuttajataustaisella ja pakolaisella kattamaan mahdollisimman yhtenäisen joukon. Samalla kuitenkin tahtomattani suljen yhteen ryhmään monia erilaisia olemisen tapoja. Määrittelyllä on aina seurauksensa ja kielenkäyttömme on kaikkea muuta kuin neutraalia. Aineistoni rakentaa vaihtoehtoista toisintoa todellisuudesta ja siinä väistämättä dominoivat tietynlaiset todellisuuden jäsentymistavat. Tällaiset johtodiskurssit synnyttävät jonkinlaista vahvuutta ja vaihtoehdottomuutta (Jokinen & Juhila 1999).

Kielen käytöllä on voimaa ja sitä kautta myös sen käyttäjällä, asioiden määrittelijällä, on valtaa. Asioiden määrittelyllä on aina seurauksensa. Yhteiskunnassa joillakin on tietynä hetkenä, tietyssä paikassa ja tietyssä tilanteessa auktoriteetti asema määrittellä asioita. (Thompson 2003, 44-88.)

5 Perhettä kotouttamisessa kuvaavat diskurssit

Diskurssianalyttinen lähestymistapa tuo esille seikkoja, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 10). Perhekeskeinen kotouttaminen näkee perheen tärkeänä osana kotoutumisprosessia tai kotouttamistoimenpiteitä. Lähden liikkeelle perhekeskeisyyttä korostavista toimintatavoista, joiden pohjalta etsin niiden rakentamia erilaisia diskursseja. Olen kiinnostunut niistä merkityksistä, joita tutkimissani teksteissä annetaan perheelle. Diskurssianalyysin kohteena ovat erilaiset merkityssystemit, jotka eivät ole sattumanvaraisia ajatuksia, vaan sosiaaliset käytännöt luovat niitä. Työssäni tämä on aineistossa esiintyvä perheen tärkeä rooli kotoutumisessa ja sen kohtaavat palvelutuottajien toimintatavat. Palvelukuvaukset toimivat konteksteina, jotka rakentavat perheen merkittävää roolia kotoutumisessa toimivan yhteistyön ja tiedottamisen kautta.

Aineistossa luodaan kuva perheestä, joka on yhteisöllinen, tärkeä tuki lapselle ja myös selittävä tausta, minkä kautta on mahdollista ymmärtää lapsen ja vanhempien, siis koko perheen kulttuurisia lähtökohtia. Perhe nähdään eräänlaisena toimintayksikkönä. Tekstistä löytyvät diskurssit rakentavat sosiaalista todellisuutta perhekeskeisyyden näkökulmasta. Lähden liikkeelle perheen merkityksen huomioonottamisesta. Perhekeskeisen kotouttamisen toimintatavoista siirryn sen synnyttämiin ja rakentamiin erilaisiin diskursseihin. Moninaiset tavat rakentaa todellisuutta eivät ole paikannettavissa aineistoista selkeinä kokonaisuuksina, vaan diskurssit yleensä on löydettävissä erillisinä kappaleina (Suoninen 1999, 48-74.) Näin on myös minun aineistoni kohdalla. Siinä esiintyy niin johtodiskurssi kuin sen alle asettuvia osadiskursseja, jotka ovat olemassa yksittäin, mutta samalla ovat rakentamassa isompaa merkityssystemiä.

Käsittelen seuraavaksi paikantamiani diskursseja erikseen. Käsitellen ensin opastamisen ja ohjauksen käytännöistä nousevia suomalaisen kulttuurin ja vanhemmuuden tukemisen diskursseja, jonka jälkeen siirryn kollektiivisuuden ja vanhemmuuden tukemisen diskurssiin. Lopuksi käsittelen integraation muodostamaa johtodiskurssia. Olen pyrkinyt olemaan sensitiivinen palveluiden moninaisuudelle pitämällä ne myös aineistovaiheessa omina kokonaisuuksinaan. Valintani nostaa esille toimintojen omat painotukset samalla kuitenkin peittämättä niiden yhtenäisyyksiä.

5.1 Suomalaisen kulttuurin diskurssi

Aineistosta on löydettävissä toinen kulttuuri, joka on tässä tapauksessa suomalainen yhteiskunta. Se rakentuu opastamisen tarpeena. Ulkomaalaistoimiston toiminnasta, asuttamista koskevasta mietinnöstä, valmistavasta opetuksesta ja Pirkkalan pakolaistyöntekijän kuvauksesta nousee esille selkeä opastamisen ja ohjauksen käytäntö. Tarve jakaa maahanmuuttajalle informaatiota rakentaa ”meitä” ja ”heitä”. Suomalaisilla organisaatioiden edustajilla on tietoa, jota pidetään tarpeellisena jakaa maahanmuuttajalle. Yleinen toimintatapa näyttää olevan panostaa opastukseen ja ohjaukseen. Maahanmuuttajalta puuttuu tarpeellisia taitoja, joita me opetamme hänelle. Omat kulttuuriset toimintatapamme näyttävät tärkeinä ja hyödyllisinä ja tätä kautta näemme merkittävänä niiden siirtämisen toisen kulttuurin edustajalle. Esittelen seuraavaksi löytämiäni tapoja rakentaa suomalaisen kulttuurin diskurssia. Etenen tarkastelussani kohdepohjaisesti käymällä läpi aineistoa yksikkö kerrallaan. Tuon näköpiiriin kustakin kohteesta kaikki suomalaisen kulttuurin diskurssia ilmentävät seikat. Sen voisi varmasti myös nimetä jollain toisella tavalla, mutta mielestäni tämä ratkaisu palvelee parhaiten kokonaisjaottelua myös lopputyössäni. Ajatus suomalaisesta kulttuurista jäsentää opastamisen ja ohjauksen esille nostamia diskursseja.

5.1.1 Suomalaisuus valmistavassa opetuksessa

Maahanmuuttajataustaiset lapset kuuluvat valmistavan opetuksen piiriin. Toiminnasta on paikannettavissa opastuksen käytäntö, mikä synnyttää suomalaisen kulttuurin diskurssin. Seuraavaksi esitän tekstinäytteitä valmistavan opetuksen esittelystä, jotka tuovat esiin suomalaisen kulttuurin diskurssin. Tämän alle asettuu myös erityinen vanhemmuuden tukemisen diskurssi. Informaatiota jaetaan myös lapsille, mutta erityinen painotus on jakaa riittävästi tietoa maahanmuuttajataustaisten lasten vanhemmille.

Tavoitteena on, että oppilas oppii suomen kielen alkeet, opiskelutaitoja ja tutustuu suomalaiseen koulukulttuuriin.

Tämä opetuksen muoto on tarkoitettu kaikille kielitaidottomille tai suomen kieltä heikosti osaaville maahanmuuttajataustaisille lapsille ja nuorille. Oppilaita otetaan tähän opetukseen myös kesken lukuvuoden. Valmistavan opetuksen piirissä nähdään tärkeänä ohjata oppilas suomalaisen kulttuurin piiriin. Se mainitaan kuvauksen alussa määrittämässä yleisellä tasolla valmistavan opetuksen taustalla toimivia tavoitteita.

Maahanmuuttajavanhemmille järjestettävien arviointikeskustelujen ja vanhempainiltojen tarkoitus on tarjota tutustumista suomalaiseen koulujärjestelmään, koulupolkuun, kasvatuksellisiin näkemyksiin ja tapoihin.

Vanhemmille ja oppilaalle on olemassa tiedotteita ja materiaalia eri kielillä. Ne sisältävät tietoa koulun toimintatavoista, valmistavasta opetuksesta ja vanhemmuudesta. Niitä on tarjolla sekä suomeksi että omalla äidinkielellä. Myös kouluvalmiustestejä on erikielisinä versioina.

Vanhemmat eivät usein tunne suomalaista koulukulttuuria (Kosonen 2001, 154). Valmistavan opetuksen kuvauksessa hyvin kattavasti kerrotaan erilaisista opastuksen ja ohjaukseen tavoista. Suomalainen koulumaailma nähdään jonain, johon myös maahanmuuttajavanhemmat tulee johdattaa. Tietämättömyys suomalaisista tavoista toimia nähdään jonkun puutteena, suomalaisen kulttuurisen tuntemisen tieto-aidon poissaolona. Vanhemmat nähdään tukea tarvitsevinä ja vanhemmuuden tukeminen nousee tärkeälle sijalle. Valmistava opetus tukee lapsen koulunkäynnin aloittamista opastamalla asioihin, joihin maahanmuuttajataustaisilla vanhemmilla ei ole riittävää tietopohjaa. Suomalaisen kulttuurin opettaminen nähdään perhetilannetta tukevana ratkaisuna. Maahanmuuttajien kouluelämä rakentuu jonain toisen tapana toimia. Yhteisöllisten perhekulttuurien ja erityisesti islamilaisten maiden koulujärjestelmä eroaakin huomattavasti meidän tavastamme opettaa lapsille. Kuri on usein tiukempaa ja opettaja on suurempi auktoriteetti kuin suomalaisessa yhteiskunnassa.

Anne Alitolppa-Niitamo, Monikulttuurisuusasioiden päällikkö Väestöliiton Kotopuusta, näkee eritahtisen kotoutumisen aiheuttavan haasteita maahanmuuttajaperheiden hyvinvoinnille ja heidän onnistuneelle kotoutumiselle (Perhenäkökulmia kotoutumiseen seminaari 22.1.2007.) Eritahtisella kotoutumisella tarkoitetaan tilannetta, jossa eri perheenjäsenet saavat eri tavalla kontaktipintaa uuteen yhteiskuntaan. Yleisemmin tämä tarkoittaa sitä, että lapset pääsevät mukaan suomen kieleen ja kulttuuriin koulussa ja päiväkodeissa, mutta vanhemmilla ei ole samanlaisia mahdollisuuksia. Erityisen hankalaksi asiat muodostuvat vanhempien työttömyyden pitkittyessä. Tällöin työpaikan ulkopuoliset sosiaaliset kontaktit valtaväestön kanssa korostuvat. Arman Hagsheresht on tiivistänyt toimivasti eritahtisen kotoutumisen perusmekanismin lopputyönsä otsikossa: "Parents walk and children run." Hän toimi perhekeskeisen kotouttamisen seminaarissa 22.1.2007 kommentoijana. Eritahtinen kotoutuminen haastaa vanhempien

aseman perheen auktoriteetteina, kun heidän lapsensa tuntevat uuden kulttuurin säännöt paremmin kuin he. Vanhempien tukemisen diskurssi yhdessä suomalaisuuden diskurssin kanssa auttaa maahanmuuttajavanhempia roolissaan perheen päinä.

5.1.2 Suomalaisen kulttuurin diskurssi asuttamisen piirissä

Asuttamista koskeva mietintö nostaa esille opastuksen ja ohjauksen käytännön, jonka kautta rakentuu tarve meidän kulttuuriimme opettamisesta. Seuraavaksi olen kerännyt piirteitä, jotka tuovat esiin suomalaisen kulttuurin diskurssin asuttamista koskevassa mietinnössä.

Ehdotetaan, että ulkomaalaistoimiston ja / tai vastaanottokeskuksen yhteyteen tai sen välittömään läheisyyteen perustetaan ainakin yksi ”vastaanottoasunto”. Tällaisessa asunnossa olisi käytännössä helpompi auttaa alkuun sellaisia pakolaisperheitä, joilla ei ole mitään kokemusta kerrostaloasumisesta tai suomalaisesta asumismuodosta yleisimminkään.

Päätettiin kokeilla pakolaisten asuttamista johonkin vapautuvaan asuntotoimen omakotitaloon, joka sijaitsee sopivalla paikalla (ei liian kaukana, hankalien yhteyksien päässä jne.).

Erityisesti kerrostaloasumiseen tottumattomien ohjaamiseen tulisi panostaa huomattavasti enemmän kuin tällä hetkellä on mahdollista. Ohjaajia olisi saatava lisää, jotta opastus olisi henkilökohtaisempaa.

Maahanmuuttajien tyyli asua ei näyttäydy toimivana tapana toimia. Se ei ikään kuin sovi meidän asuntokantaamme. Tämän vuoksi heille pyritään tarjoamaan erilaisia opastamisen tapoja, jottei asuminen suomalaisissa asunnoissa

muodostuisi ongelmalliseksi. Esityksistä kuvataan, miten kivi- ja kerrostaloissa asuminen on suhteellisen tuntematonta maahanmuuttajille. Tämä johtaa malliin, jossa heille tarjotaan erityyppisiä asumisen harjoittelun muotoja, kuten esim. ehdotettu ”vastaanottoasunto”. Harjoittelun lisäksi korostetaan ohjaajien roolia suomalaiseseen asumiseen tapaan ohjaamisessa. Maahanmuuttajille rakennetaan malli, jossa heitä ohjataan kohti suomalaista kulttuuria.

Kaupungin asuntotoimi valmistaa parhaillaan asumista käsittelevää opetusvideota. Tämä ei kuitenkaan riitä, vaan uusia tiedostuskanavia / -keinoja tulee kehittää lisää.

Ohjaajat pyrkisivät entistä enemmän hyödyntämään myös paikallisten maahanmuuttajayhdistysten kautta tapahtuvaa tiedonvälitystä.

Aiemmin mainittujen opastamisen tapojen lisäksi mainitaan myös opastusvideo ja maahanmuuttajayhdistykset. Suomalaiseen asuntokulttuuriin ohjaamiseen nousee esille monia erilaisia keinoja.

5.1.3 Opastaminen suomalaisuuteen ulkomaalaistoimiston toiminnassa

Ulkomaalaistoimiston asiakkaalle jaetaan eri tavoin ja eri vaiheissa tietoa suomalaisesta kulttuurista. Joissain määrin on järjestetty kiintiöpakolaisille lähtömaassa informaatiokursseja suomalaisuudesta ja suomalaisesta viranomaiskulttuurista.

Ulkomaalaistoimiston asiakkuuden alkuvaiheessa maahanmuuttajalle annetaan paljon tietoa, mutta sitä on hyvä kertoa lisää ja kerrata vielä myöhemmässä vaiheessa, sillä Suomeen saapumisen alkuvaiheessa osa informaatiosta voi mennä ohi kaiken uuden hämmennyksessä.

Ulkomaalaistoimisto toimii eräänlaisena esimerkkinä suomalaisesta viranomaiskulttuurista. Tietoa on myös uuden kuntalaisen tietopakettissa, mutta se on julkaistu vain suomen kielellä.

Jonkun verran on järjestetty kiintiöpakolaisille 3-päivän kulttuuriorientaatiokursseja lähtömaassa, johon on kuulunut tietoa suomalaisista, yhteiskunnasta, työelämästä ja terveydestä ja muista hyvin tärkeistä asioista.

Ulkomaalaistoimiston odotushuoneessa on ilmoitustaulu, missä on osaksi käännettyjä tietoiskuja. Maahanmuuttajille on järjestetty jonkin verran tutustumiskäyntejä ja kansalaistaitotietopaketteja, mitkä ovat olleet tärkeitä, mutta niitä on ollut liian vähän.

Asiakas tuo mukanaan oman kulttuurinsa asiakkuuteen, joka on ulkomaalaistoimiston arkipäivää, sillä heidän kaikki asiakkaansa ovat maahanmuuttajataustaisia. Erilainen kulttuuri asettaa haasteeksi opastaa uusissa palveluissa ja tuntemattomassa viranomaiskulttuurissa.

Suomalaisen kulttuuriin johdattaminen nähdään tärkeässä asemassa. Toisaalta sitä on ollut tähän mennessä liian vähän tai ongelmana on ollut materiaalin saatavuus vain suomen kielellä. Ohjaus meidän tapoihimme toimia aloitetaan asiakkuuden alkuaskelista ja korostetaan kertauksen tärkeyttä, sillä alkuvaiheessa saatu tieto saattaa matkan varrella kadota. Ulkomaalaistoimisto toimii pohjimmiltaan eräänlaisena esimerkkinä suomalaisesta viranomaiskulttuurista. Tämän lisäksi suomalaiseen yhteiskuntaan ohjataan erilaisten esitteiden avulla. Tärkeällä sijalla on myös ohjaajien työpanos.

5.1.4 Suomalaisuuden diskurssi pakolaistyöntekijän toiminnassa

Pirkkalan pakolaistyöntekijä kertoo, miten hänen työssään on tärkeällä sijalla opastaminen suomalaiseen tapakulttuuriin ja toimintatapoihin yleensä. Hänen työnkuvansa on vastaa Tampereen ulkomaalaistoimistoa.

Pirkkalan pakolaistyöntekijä joutuu usein vastamaan kysymyksiin liittyen lasten ja nuorten suomalaistumista. Vanhempia huolettaa uuden kulttuurin tapojen omaksuminen, joista osa ei sovi heidän kulttuurinsa ajatuksiin. Pakolaistyöntekijä kertoo, että tällöin hänelle muodostuu velvollisuus opastaa vanhempia. Hän usein korostaa suomalaisnuorten erilaisuutta ja kertoo, miten myös osa suomalaisnuorista viettää aikaansa lähinnä perheen kanssa myös viikonloppuillaisin.

Maahanmuuttajien kanssa työskennellessä korostuu tiedon antamisen ja opastamisen rooli. Pakolaiset tulevat maista, joissa ei ole samanlaista sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmää kuin Suomessa. Meidän viranomaiskulttuurimme saattaa olla hyvinkin vieras. Maahanmuuttajat eivät tunne riittävästi suomalaisten organisaatioiden toimintatapoja, mikä antaa omat painotuksensa pakolaistyöntekijän toimenkuvaan. Tiedon ollessa riittämätöntä pakolaistyöntekijä joutuu toimimaan heidän puolestaan virallisissa asioissa. Pakolaistyöntekijä kuvaa sitä asianajajana toimimiseksi.

Pakolaistyöntekijän työnkuvaan kuuluu monia tehtäviä, joita ei sosiaalityöhön juuriltaan suomalaisten kanssa kuulu. Hän kertoo, miten työhön liittyy paljon lausuntojen antamista eri organisaatioille ja asianajajana toimimista. Maahanmuuttajat kohtaavat paljon uutta uudessa maassa ja se näkyy heidän kanssaan toimiessa.

5.1.5 Suomalaisuuden diskurssi Pirkkalan kotouttamisohjelmassa

Pirkkalan kotouttamisohjelmassa on löydettävissä informaation jakamisen käytäntö ja sen pohjalta esiin nousee suomalaisen kulttuurin diskurssi. Se ei kuitenkaan synny perhekeskeisen lähestymistavan pohjalta, joten se ei ole aineistoni analyysin kannalta olennaista.

5.1.6 Suomalainen kulttuuri kunnallisissa palveluissa

Opastamisen ja ohjauksen käytäntöjen kautta nousee diskurssi suomalaisesta kulttuurista, johon maahanmuuttajaperhe johdatetaan. Ulkomaalaistoimisto toimii eräänlaisena esimerkkinä suomalaisesta viranomaiskulttuurista. Pirkkalan pakolaistyöntekijä toimii perhetyöntekijän kanssa hyvin samalla tavoin. Valmistavan opetuksen piirissä järjestetään vanhempainiltoja, arviointikeskusteluja ja jaetaan materiaalia vanhemmille. Nämä kaikki ovat tärkeitä tiedonlähteitä, jotka tukevat perhettä uudessa kouluympäristössä toimimisessa. Hakulinanrinteen somalialainen oman äidinkielen opettaja Amran Mohamed Ahmed toteaa aiheeseen liittyen, miten hän näkee vanhempien ja koulun välisen yhteistyön merkittäväksi: ”Vanhempien on hyvä kuulla ja nähdä millaista lapsilla koulussa on, että he voivat tukea koulutyötä.” (Monitori 2005, 14-16.)

Kotouttamisen toimintaohjelmassa 2006, työryhmän esitys joulukuussa 2005, pidetään tärkeänä riittävän tiedon välittämistä maahanmuuttajataustaiselle lapselle ja hänen vanhemmilleen. Näin toimitaan syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Nämä perheet tarvitsevat enemmän informaatiota opiskelemisesta, koulun tavoitteista ja koulujärjestelmästä ja lisäksi eri näkökulmasta kuin suomalaiset oppilaat ja vanhemmat, joille koulumaa on jo tuttu. (Toimintaohjelma 2006, työryhmän esitys, 8.) Syrjäytymisen ehkäisyn lisäksi riittävällä tiedottamisella tuetaan vanhemmuutta. Lapset oppivat mennessään kouluun nopeammin suomen kielen ja pääsevät sisään uuteen kulttuuriin ennen vanhempiaan.

Alitolppa-Niitamo (2005a, 46) esittää, että maahanmuuttajavanhempien ja heidän lastensa roolit voivat mennä huolestuttavasti sekaisin, jolloin lapsille kohdistuu liikaa vastuuta, jolloin he ohjailevat vanhempiaan uudessa yhteiskunnassa. Liebkind näkee, että vanhempien kotoutumista on tärkeä tukea suomalaiseen koulujärjestelmään perehdyttämisellä. Hän myös korostaa koulujen lähestyttävyyttä mm. kouluvierailujen ja opettajien tapaamisten kautta. (Kosonen 2001, 156.)

Asuttamista koskevassa mietinnössä ohjauksen kautta maahanmuuttajaperheille tuodaan tietoa suomalaisista tavoista asua. Työryhmä mainitsee selvityksessään tiedon lisäämisen tärkeyden, sillä osalla pakolaisperheistä ei ole kokemusta asumisesta kerrostalossa tai yleisesti suomalaisesta asumismuodosta. Selvityksessä ehdotetaan yhtenä ratkaisuna ”vastaanottoasunnon” perustamista, jossa voitaisiin auttaa sellaisia perheitä alkuun, jotka tarvitsevat perehdyttämistä suomalaiseen asumiskulttuuriin. Yhtenä opastuskanavana mainitaan ohjaajien toiminta. Heitä oli vuonna 2002 kaksi ja heillä oli noin 60 asuntoa kierrettävänä. Ohjaajien toiminta mainitaan tärkeänä tiedotuskanavana asumiseen opastettaessa. Opastus ei ole kuitenkaan riittävän henkilökohtaista ohjaajien vähyyden vuoksi. Ongelmia asuinympäristössä voivat aiheuttaa juuri suomalaisten elintapojen outous ja tämän vuoksi olisikin hyvä ottaa ulkomaalaistaustaisia asukkaita mukaan toimintaan (Alitolppa-Niitamo 2005a, 42). Vuonna 2001 asuntotoimella oli valmisteilla asumisen opastusvideo. Työryhmä esittää, että ohjaajien olisi hyvä käyttää enemmän hyödykseen paikallisten maahanmuuttajayhdistysten kautta tapahtuvaa tiedonvälitystä. Lisäksi työryhmä pitää tärkeänä, että kaupunki osallistuu lähinnä kolmannen sektorin järjestämän asumisen tukihenkilötoiminnan avustamiseen. Tiedottamisella tuetaan maahanmuuttajaperheiden asumista opastamalla heitä sen suomalaisiin ominaispiirteisiin.

Asuntotoimen mietinnöstä nousevat esille erilaisten perheiden tukemisen ja opastuksen tärkeys. Maahanmuuttajien perhemalli ja asumisen malli poikkeavat suomalaisesta, sillä perheet ovat perinteisesti suurempia. Somalialaisten perheiden asuntokunnan koko oli pääkaupunkiseudulla vuonna 2002 29 %

7+jäsentä (Juntto 2005, 53). Maahanmuuttajilla perheet ovat perinteisesti suurempia kuin meidän perheemme. Riittävän suuri asunto on tärkeä kaikille ja maahanmuuttajat tarvitsevat vielä isompia asuntoja kuin suomalaiset. On hyvä ottaa huomioon myös asuttamisessa erilaiset kulttuuriperinteet, koska vain tätä kautta annamme maahanmuuttajille riittävän hyvän kodin. Erilaisen kulttuurin lisäksi tärkeä teema selvityksessä on siitä kumpuavan suomalaiseen kulttuuriin opastuksen tarve. Meidän asumiskulttuurimme on tuttu pohjoismaalaisille, mutta entä hyvin kaukaa tuleville maahanmuuttajille. Heidän tarvitsemansa informaation määrä on joissain tapauksissa suuri. Kivisissä kerrostaloasunnoissa asuminen on asumismuotona osalle maahanmuuttajista vieras.

5.2 Oman kulttuurin diskurssi kollektiivisuuden kautta

Maahanmuuttaja nähdään teksteissä yhteisönsä kautta. Hän ei ole olemassa täysin yksin, vaan hän on olemassa taustansa vasten. Maahanmuuttajat nähdään toimivan ryhmänä. Juuri Suomeen saapuvalle henkilölle tämä yhteisö on erityisesti hänen perheensä. Ryhmät ja verkostot kasvavat entisestään oleskeluajan pidentyessä. Tässä kohtaa on hyvä korostaa, että maahanmuuttajakulttuureissa perheen rajat eivät noudattele samoja rajoja kuin suomalaiset. Maahanmuuttajat ovat verrattuna meidän individualistiseen tapamme toimia usein hyvinkin kollektiivisia. Edellä mainitun suomalaisen kulttuurin diskurssin lisäksi muodostuu oman kulttuurin diskurssi, joka muodostuu kollektiivisuuden tai toisin sanoin perhekeskeisyyden kautta. Maahanmuuttajataustaiset lapset ja vanhemmat otetaan kokonaisuutena huomioon. Ne rakentavat kohteena olevista maahanmuuttajista hyvin yhteisöllistä kulttuuria. Kollektiivisuuden diskurssi suosii toimintatapaa, jossa maahanmuuttaja otetaan kotouttavissa palveluissa huomioon oman taustansa kautta. Maahanmuuttajan erottamista täysin riippumattomaksi yksilöksi ei koeta toimivana tapana tehdä kotouttavaa työtä.

Maahanmuuttajan oma kulttuuri nähdään kollektiivisuutena. Palveluissa otetaan huomioon suomalaisuuden lisäksi myös toinen kulttuuri, mikä teksteissä rakentuu ryhmänä toimimisen kautta. Maahanmuuttaja ei esiinny yksilönä, vaan hänen oma kulttuurinsa on johonkin tiettyyn kulttuuriseen ryhmään kuulumista. Tuon esille kustakin kohteesta kaikki kollektiivisuuden diskurssia esiin tuovat seikat.

5.2.1 Oma kulttuuri valmistavan opetuksen piirissä

Maahanmuuttajataustaisille lapsille järjestetään oman äidinkielen opetusta kaksi tuntia viikossa vähintään neljälle oppilaalle, jos oppilaita ei ole riittävästi, se järjestetään keskitetysti. Oman äidinkielen ja uskonnon opettaminen nähdään tärkeänä. Valmistavan opetuksen piirissä nousee esille maahanmuuttajien oman kulttuurin arvossa pitäminen. Lasta tuetaan alkuperäisen kulttuurin ylläpitämisessä oman äidinkielen ja uskonnon opetuksen kautta. Samalla oppilas liitetään omaan taustaansa ja hän säilyttää asemansa yhteisönsä jäsenenä. Mielestäni on hyvä huomata esitystapa ”vanhempien pyynnöstä voidaan järjestää”, mikä tuo selkeästi esille eräänlaisen kollektiivisen ajattelun. Maahanmuuttajataustainen lapsi on olemassa oman kulttuurinsa kautta. Oma äidinkielen opetus on myös tärkeällä sijalla. Siihen liittyy tarkennus, joka tuo siihen mukaan aiemmin käsitellyn suomalaisuuden diskurssin – hyvin äidinkielensä hallitseva maahanmuuttaja oppii hyvin myös suomen kielen.

Tavoitteena on tukea monikieliseksi ja – kulttuuriseksi kasvamista. Oman äidinkielen opiskelu on tärkeitä. Se helpottaa myös suomen kielen oppimista.

Vanhempien pyynnöstä voidaan järjestää maahanmuuttajan oman uskonnon opetusta vähintään kolmelle samaan uskontokuntaan kuuluvalle oppilaalle.

Tukiopetus nousee valmistavan opetuksen kuvauksessa yhteisöä tukevaksi toimeksi. Vanhempia tuetaan säilyttämään roolinsa vanhempina ja lasten halutaan olevan mahdollisimman pitkään lapsia. Koulun tarjoama tukiopetus ja läksyryhmät ovat omiaan tukemaan maahanmuuttajataustaisen lapsen oppimisprosessia samalla tukien hänen yhteisöään. Maahanmuuttajataustaisille lapsille tukiopetus tapahtuu joko suomeksi tai omalla kielellä. Oman kulttuurin diskurssi rakentaa vanhemmuuden tukemisen diskurssia, mikä on löydettävissä myös aiemmin käsitellystä suomalaisuuden diskurssista.

Maahanmuuttajien tukiopetuksen resurssia tuottavat kaikki enintään neljä vuotta maassa olleet oppilaat, mutta ryhmiin voivat heidän lisäksi osallistua muutkin maahanmuuttajaoppilaat, jos on tuen tarvetta. Tukiopetus tapahtuu suomeksi tai omalla kielellä.

Maahanmuuttajien läksyryhmät (eivät vielä perusopetuksen alaisia) tarjoavat läksyapua maahanmuuttajalapsille ja -nuorille. Sitä antavat opiskelijat tai vapaaehtoiset työntekijät.

5.2.2 Asuttaminen ja maahanmuuttajan kulttuuri

Maahanmuuttajien uskonnollinen perinne, erityisesti islamin usko, vaikuttaa omalta osaltaan suurien perheiden syntymiseen. Suurien perheiden asuttaminen riittävän isoihin asuntoihin on asuntotoimen tavoite, jonka pohjalta se on rakennettu pohtimaan tulevien toimien tarvetta. Mietintö pyrkii tukemaan yhteisöllistä kulttuuria tarjoamalle heille sopivimpia asuntoja.

Ongelmaksi ja pullonkaulaksi on osoittautunut asumisen järjestäminen suurille talouksille.

Mikäli suurempia asuntoja olisi ollut saatavilla, olisi ainakin osa 2001 asutetusta ryhmästä voitu asuttaa nykyistä väljemmin.

Asumistoimen mietintö pohtii asuttamista hyvin kollektiivisesta viitekehyksestä esittäessään maahanmuuttajataustaisten ohjaajien tarpeen. Ohjaajan kuullessa samaan yhteisöön maahanmuuttajan ja organisaatioiden edustajien välinen kommunikaatio helpottuu.

Ulkomaalaistoimistoon on myös tulossa lähiaikoina yksi oppisopimuksella opiskeleva maahanmuuttajataustainen henkilö asumisen neuvonnan ja kotikäyntien työpariksi.

5.2.3 Oma kulttuuri ulkomaalaistoimiston toiminnassa

Ulkomaalaistoimiston toiminnankuvauksessa nousee esille perhekeskeinen toimintatapa. Maahanmuuttaja nähdään kollektiivisena yksilönä, jota ei tule kohdata ilman häntä ympäröivää verkostoa. Asiakas on olemassa ryhmänsä jäsenenä.

Sosiaalityöntekijä ja ohjaaja muodostavat työtiimin, joka suunnittelee yhdessä perheen vastaanoton. Ulkomaalaistoimiston asiakkuus on yleensä kolme vuotta, mutta tapauksissa, jossa loppu perheestä tulee vasta jälkikäteen maahan, asiakkuusaika lasketaan heidän saapumisestaan eteenpäin. Huoli muista perheenjäsenistä jarruttaa usein kotoutumista uudessa ympäristössä.

Perheohjaaja toimii maahanmuuttajataustaisten perheiden kanssa ja auttaa esimerkiksi hakemaan päivähoitopaikkaa ja peruskoulun aloittamista, joka lähtee käyntiin valmistavaan opetukseen osallistumisesta.

Ulkomaalaistoimiston perhetyölle pyritään rakentamaan omaa viitekehystä pakolaisille räätälöitynä perhetyönä. Se pyrkii olemaan ennaltaehkäisevää ja aikaisessa vaiheessa puuttuvaa. Lasten huostaanotto on suhteellisen vähäistä ulkomaalaistoimiston asiakkuuden aikana. Tilanteet purkautuvatkin joissain tapauksissa vasta säännöllisen asiakkuuden päätyttyä tuen vähentyessä.

5.2.4 Maahanmuuttajan kulttuuri pakolaistyöntekijän toiminnassa

Pirkkalan pakolaistyöntekijä korostaa oman kulttuurin tärkeyttä maahanmuuttajalle, mikä konkretisoituu kollektiivisuuden kautta. Hän kohtaa asiakkaansa mielellään ryhmänä ja kehottaakin yksintulevia miehiä tuomaan mukanaan myös vaimonsa. Pakolaistyöntekijä näkee tärkeänä toimia juuri perheiden kanssa. Näin hän kuvaa saavansa kokonaisvaltaisemman käsityksen asiakkaastaan.

Pirkkalan pakolaistyöntekijä toteaa yksin Suomeen tulevista maahanmuuttajista, että siitä huolimatta, että he ovat usein jo täysi-ikäisiä miehiä, äidin ikävä on suuri. Tämä näkyy heidän sopeutumisessaan vieraaseen ympäristöön.

Pakolaistyöntekijä näkee tärkeänä tavata työssään sekä perheen miehiä että heidän vaimojaan. Joissain tapauksissa hänen luonaan on käynyt lähes yksinomaan perheen mies. Tällöin hän on usein pyytänyt myös perheen naista käymään sosiaalitoimistolla. Pirkkalan pakolaistyöntekijä painottaa asiakkaan kokonaistilanteen tärkeyttä ja verkostojen kokonaisvaltaista tuntemista. Molempien ollessa paikalla on mahdollista saada kattavampi näkemys perheen asioista.

Kollektiivisuudesta nouseva maahanmuuttajan kanssa työskentely näkyy myös perhetyöntekijän toiminnassa. Hän on sosiaalitoimiston alaisuudessa toimiva ohjaaja, joka tukee erityisesti perheitä kotoutumisessa. Tämän lisäksi hän osallistuu kotouttamissuunnitelman laadintaan tuomalla esille perheen kokonaisnäkökulmaa.

Pirkkalan sosiaalitoimistoon palkattiin huhtikuussa 2006 perhetyöntekijä, joka toimii 50 % maahanmuuttajaperheiden kanssa. Tämä on helpottanut pakolaistyöntekijän paineita, sillä perhetyöntekijä on pystynyt helpommin jalkautumaan asiakkaiden kanssa ja tukemaan erityisesti perheiden kotoutumista.

Osana pakolaistyöntekijänä toimivan sosiaalityöntekijän ja perhetyöntekijän työtehtävää on kotoutumissuunnitelman laatiminen työvoiman ulkopuolella oleville ihmisille, mutta sosiaalityöntekijä tai vaihtoehtoisesti perhetyöntekijä on mukana myös työvoimatoimistossa laadittavissa kotouttamissuunnitelmissa tuomassa esille sosiaalista viitekehystä ja nostamassa esiin maahanmuuttajan perheen kokonaisnäkökulmaa.

Pirkkalan pakolaistyöntekijä näkee perheen eri jäsenten tilanteen huomioonottamisen tärkeänä. Kotoutumissuunnitelmassa otetaan huomioon maahanmuuttajan kiinnostuksen kohteet, motivaatio, koulutus ja suomen kielen taito. Usein se tähtää ammattiin valmistavaan koulutukseen ja suomen kielen opiskeluun. Myös kotiäideille on järjestetty jonkin verran heille suunnattuja suomen kielen kursseja. Suuntautuminen arvioidaan perhekohtaisesti. Perhetyöntekijä on perheellisten suunnitelmissa mukana ohjaten erilaisten palvelujen piiriin, jos avulle on tarvetta.

5.2.5 Oma kulttuuri Pirkkalan kotouttamisohjelmassa

Pirkkalan kotouttamisohjelma 2000 lähestyy monikulttuurista työtä kohdentaen sen yleisesti maahanmuuttajille. Tekstissä on mainittu pariin otteeseen erikseen lapset, nuoret ja työikäiset, mutta perhekeskeinen lähestymistapa puuttuu kokonaan. Toimintatavoissa on löydettävissä yleisellä tasolla monia yhtäläisyyksiä Tampereen aineistoon, kuten oman äidinkielen ja kulttuuri-identiteetin säilyminen. Esitetyistä linjauksista ei kuitenkaan nouse esille perheen ja yhteisöllisyyden huomioiminen. Kotouttamisohjelma jää hyvin yleiselle tasolle. Maahanmuuttaja-käsite kattaa kaikki maahanmuuttajaryhmät ja samalla ei mitään yhteisöä erityisesti. Kotouttamissuunnitelman laadintaohjeiden yhteydessä mainitaan perhekohtainen kotoutumissuunnitelma, mutta se on täysin rinnastettu yksilökohtaiseen versioon, eikä käsitettä avata sen yksityiskohtaisemmin. Kotouttamisohjelman käytännöt eivät nouse perhekeskeisyyden pohjalta, joten ne eivät ole analyysini kohteena.

5.2.6 Oma kulttuuri kunnallisissa palveluissa

Ulkomaalaistoimisto ja Pirkkalan pakolaistyöntekijä toimivat perhetyöntekijöiden kanssa kiinteässä yhteistyössä. Aineistossa kuvattu toiminta kohdistuu maahanmuuttajalle, joka on osa yhteisöään. Ulkomaalaistoimiston toiminnan kuvauksessa nousee mielestäni selkeästi esille perhelähtöinen toimintatapa. Pakolaista ei eroteta taustastaan, vaan hänet asetetaan hänen läheisverkostonsa kontekstiin. Asiakkaan kanssa ei voi onnistuneesti toimia, ellei samalla toimi myös hänen tärkeät ihmissuhteensa huomioon ottaen. Tästä mielestäni loistava esimerkki on se, miten asiakkuus lasketaan alkavaksi uudelleen, kun loppu perheestä saapuu Suomeen. Ulkomaalaistoimiston toiminnassa näkyy informaation välittäminen uudelle kunnan asukkaalle. Hänen taustansa otetaan

huomioon mm. siinä, miten tietoa kerrotaan myös uudelleen ja sitä syvennetään alun hämmennyksen helpotettua. Suomalaisen kulttuurin diskurssin rinnalle aineistosta nousee maahanmuuttajan oma tausta ja kulttuuri. Se kietoutuu kollektiivisuuden ympärille.

Oman kulttuurin huomioiminen tulee selkeästi esille myös valmistavassa opetuksessa. Siinä rakennetaan lisäksi vanhemmuuden tukemisen diskurssia. Tämä esiintyy selkeästi tukiopetuksen piirissä, jota järjestetään enintään neljä vuotta maassa olleille oppilaille tai tarpeen mukaan. Vanhemmat eivät välttämättä pysty auttamaan lapsiaan läksyjen teossa, sillä he eivät aina ole käyneet pitkään koulua tai eivät osaa kunnolla kirjoittaa tai lukea (Kosonen 2001, 152). Toisaalta syynä voi olla myös perheen erilainen ”oppimistasapaino”. Lapset yleensä oppivat suomen kielen vanhempiaan nopeammin. (Kosonen 2001, 154.) Tällöin vanhemmilla ei ole resursseja auttaa lapsiaan läksyissä, koska he eivät hallitse niissä vaadittavaa suomen kieltä.

”Äidinkieli on itsetunnon perusta” (Räty 2002, 154). Osa maahanmuuttajavanhemmista kärsii suomen kielentaidottomuudestaan ja eivät tämän vuoksi ymmärrä, kuinka tärkeää on opettaa ja puhua lapsille omaa kieltä. Heillä ei jossain tapauksissa ole voimia tai taitoa opettaa lapselle äidinkieltä suomalaisessa ympäristössä. (Räty 2002, 155.) Koulun tarjoama äidinkielen opetus on tärkeä tuki vaativassa tehtävässä säilyttää oma kieli elävänä. Oman äidinkielen käyttäminen antaa mahdollisuuden ilmaista itseään kokonaisvaltaisemmin kuin vieraalla kielellä kommunikointi valtaväestön kanssa (Liebkind ym. 2004, 97). Kollektiivisuuden periaate nousee oman kulttuurin diskurssin kautta selkeästi aineistona toimivista kirjallista dokumenteista. Maahanmuuttajavanhemmat ja -lapset nähdään osana ryhmää.

Kathleen Valtonen esittää tutkimuksessaan pakolaisten kotoutumisesta Suomeen 1990-luvulla, että monet maahanmuuttajataustaiset vanhemmat pitävät tärkeänä, että lapsille opetetaan heidän omaa äidinkieltään ja vanhemmat toivovat myös korkealaatuista opetusta. Useissa perheissä vanhemmilta puuttuvat valmiudet opettaa lapsilleen äidinkieltä kotona. Äidinkielen hallinta on

merkittävä asia myös muiden kouluaineiden oppimisessa. Se tukee lisäksi suomen kielen oppimista. Valtonen näkee tärkeänä huolehtia riittävästä oman kielen opetuksesta. (Valtonen 1999, 30—31.) Hyvä oman äidinkielen hallinta auttaa perhettä uuteen ympäristöön sopeutumisessa tukemalla heidän alkuperäiseen kulttuurinsa kuuluvaa äidinkieltä. Usein vanhemmat eivät opi suomen kieltä yhtä nopeasti kuin lapset ja nuoret ja perheen jäsenien välinen kommunikointi käydään yhteisellä kielellä.

Oman uskonnon opetuksella pyritään kulttuuriperinnön tukemiseen ja omaan taustaan liittämiseen. Sitä järjestetään vanhempien pyynnöstä, jos samaan uskontokuntaan kuuluvia löytyy kolme. Suomessa tuli vuonna 1999 voimaan kotouttamislaki, mikä sisältää ajatuksen, että maahanmuuttajien oman kulttuurin ja kielen ylläpitämistä on tuettava (Kosonen 2001, 149). Tätä kautta edistämme heidän kotoutumistaan. Hyvä suhde vanhempien kanssa ehkäisee nuorten akkulturaatio-ongelmia (Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2001, 112). Perinteisten arvojen ja kulttuurin säilyttäminen helpottavat vanhempien ja lasten välisiä ristiriitoja (Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2001, 113). Tämä antaisi mielestäni perusteen väittää, että oman uskonnon hallinta on tärkeää perheen yhtenäisyyden tukemisessa. Liebkind on tullut johtopäätökseen, että lapsi, joka kokee saavansa tukea vanhemmiltaan, sopeutuu helpommin uuteen sosiaaliseen ympäristöönsä (Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2001, 112).

Karmela Liebkind esittää, että mitä enemmän nuori kokee saavansa tukea vanhemmiltaan, sitä helpommin hän sopeutuu uuteen kulttuuriin (Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2001, 112). Oman uskonnon tunteminen ja aiemmin käsitelty äidinkielen hallinta ovat tärkeitä yhdistäviä tekijöitä perheen jäsenien välillä. Liebkind käyttää käsitettä etninen samaistuminen, jolla hän tarkoittaa lapsen ja hänen vanhempiansa jakamaa kulttuuria. ”Etninen samaistumisen merkitys piilee siinä, että se tarjoaa henkilökohtaisia (esimerkiksi itsetunto) ja sosiaalisia (esimerkiksi yhteisön tuki) voimavaroja, jotka auttavat maahanmuuttajanuoria selviytymään uuden kulttuurin aiheuttamista paineista ja vaatimuksista”.

(Liebkind, Jasinskaja-Lahti & Haaramo 2001, 140.) Nora Ahlberg esittää, että maahanmuuttajan identiteetti, kuten muidenkin ihmisten, on monien ihmisten keskinäisten suhteiden tulosta (Ahlberg 1991, 107). Tämä asettaa ihmisen persoonan kehittymisen sille ominaiseen yhteisölliseen kehykseen.

Maahanmuuttajien läksyryhmät tukevat lasten oppimista ja siihen liittyvät samat perhettä tukevat näkökulmat kuin tukiopetuksen kohdalla mainitut. Läksypiirit lisäävät oman panoksensa oppilaiden tukemiseen, johon kouluilla on rajalliset resurssit. Ne eivät vielä ole perusopetuksen alaisina ja toimivat lähinnä vapaaehtoisvoimin.

Asuttamista koskeva mietintö lähestyy maahanmuuttajan kulttuuria käsittelemällä suurien perheiden toimivaa majoittamista. Ulkomaalaistaustaiset perheet kärsivät asuntojen ahtaudesta. Suomalainen asuntokannan pienuus ja maahanmuuttajaperheiden suuruus aiheuttaa ongelmia. Kotona ei ole riittävästi tilaa, mikä kiristää tunnelmaa ja esimerkiksi lapsilla on vaikeaa löytää rauhallista paikkaa läksyjentekoa varten. (Alitolppa-Niitamo 2005a, 42). Maahanmuuttajat kohtaavat myös asunnottomuutta ja asuntopulan vuoksi he saattavat joutua asumaan pitkiäkin aikoja sukulaistensa luona. Tämä eroaa siten suomalaisten tilanteesta, että asunnottomuus tyypillisesti koskee yksinäisiä miehiä, mutta maahanmuuttajien kohdalla suuria perheitä. Suurien perheiden taustalla ovat kulttuuriset perinteet, esimerkiksi muslimeilla lasten saanti on tärkeää ja lapsia pidetäänkin Jumalan lahjana. (Akar & Tiilikainen 2004, 8.)

Kotouttamisohjelman 2000 hyvin yleisestä lähestymistavasta huolimatta on mielenkiintoista, miten Pirkkalassa toimiva pakolaistyöntekijä on omaksunut työssään kollektiivisen toimintatavan. Hänen toimintatapansa tulevat hyvin lähelle Tampereen ulkomaalaistoimiston työtä. Pakolaistyöntekijä on pienissä kunnissa se, joka huolehtii kotouttavista toiminna, kun taas suuremmissa se on ulkomaalaistoimisto.

5.3 Integraatio johtodiskurssina

Integraatio-diskurssi nousee toivottavaksi tavaksi tehdä työtä maahanmuuttajien parissa. Sen muodostavat aineistossa yksittäiset ja tarkemmat diskurssit suomalainen kulttuuri ja maahanmuuttajan oman kulttuurin tukeminen kollektiivisuuden kautta. Näiden pohjalta nousevat esille rooli-dotuksen diskurssit, joita käsittelem myöhemmin tarkemmin. Diskurssianalyysin aakkoset -kirja kutsuu integraation tapaan käyttäytyviä diskursseja johto- tai päädiskursseiksi, joiden alle osadiskurssit asettuvat. (Jokinen ym. 1993, 76-85.) Osadiskurssit ovat olemassa yksittäisinä edustajina, mutta samalla myös osallistuvat integraation rakentamiseen.

Integraatio tukee parhaiten kotoutumista, vanhan kulttuurin tuki ja perhe ja uuden kulttuurin oppiminen, mikä helpottaa tämänhetkissä kotimaassa selviytymistä. Koti antaa mahdollisuuden toimijuuteen, mahdollisuuteen tehdä mielekkääksi kokemiaan asioita. Kulttuurinen, etninen, kansallinen, perhe, ihmissuhteet ovat kodin merkityksellistämisen ulottuvuuksia. (Huttunen 2002b, 328.) Oma kulttuuri, joka elää kotona ja perheessä on jotain tuttua ja turvallista. Uusi kulttuuri voi vieraana olla raskasta, koska sitä on vaikeampi hallita. Johtoajatuksena toimii integraatio, joka on päällimmäinen toiminnan ohjaaja kunnallisissa maahanmuuttajapalveluissa. Palveluiden kuvauksista nousee pintaan integraation ohjenuora, joka suuntaa maahanmuuttajien kanssa tehtävää työtä. Integraatio tuo toimintaan mukanaan ajatuksen kahden kulttuurin rinnakkaiselosta. Se on akkulturaation tapa, jossa maahanmuuttaja valitsee kahdesta kulttuurista aineksia. Hän ei eristäydy omaan kulttuurinsa, eikä vaihda sitä uuteen, vaan tekee niistä itsensä kannalta parhaiten toimivan yhdistelmän.

Integraatio näkyy ohjauksessa suomalaiseen kulttuuriin ja omaa kulttuuria ja kieltä tukevissa toimenpiteissä. Nämä asiat nousevat selkeästi esille palvelujen kuvauksista. Ulkomaalaistoimisto toimii esimerkkinä suomalaisesta viranomaiskulttuurista ja ohjaa maahanmuuttajaa palveluissa. Toiminnassa korostuu myös maahanmuuttajan oman kulttuurin tukeminen. Pirkkalan

pakolaistyöntekijän toiminta tulee hyvin lähelle Tampereen ulkomaalaistoimiston työnkuvaa. Asuttamisen mietinnössä kaikenlainen tiedon välittäminen ja ohjaus suomalaiseen kulttuuriin on merkittävällä sijalla, mikä auttaa maahanmuuttajaa ymmärtämään uuteen kulttuuriin liittyviä seikkoja. Selvittämällä maahanmuuttajien asumisolaja liian pienissä asunnoissa ja kartoittamalla mahdollisuuksia suurempiin asuntoihin kertoo pakolaisten kulttuuritaustan kunnioittamisesta. Peruskoulutuksessa vanhempien ja koulun yhteistyöllä on tärkeä sija ja molemmin puolisen tiedon lisäämistä pidetään erittäin tärkeänä. Lasta tuetaan niin uuteen koulukulttuuriin kiinnittymisessä ja vanhan kulttuurin säilyttämisessä. Hänellä on mahdollisuus opiskella omaa äidinkieltään ja uskontoaan. Palveluista nousi selvästi pintaan johtajatuksena integraation ohjenuora. Maahanmuuttajalle on tärkeää tarjota riittävät eväät selviytyä uudessa kulttuurissa kuitenkin unohtamatta hänen taustaansa ja juuriaan. Viranomaisen ja maahanmuuttajan yhdistävä yhteistyö on paikannettavissa aineistoni palveluista. Seuraavaksi esimerkki valmistavan opetuksen piiristä, jossa esiintyy sekä yhteistyö koulun ja vanhempien välillä että oman kulttuurin ja suomalaisen kulttuurin yhdistäminen koulun ja kodin arjen käsittelyn kautta.

Vanhempainilloissa ja arviointikeskusteluissa käydään läpi oppilaan oppimista ja arkea koulussa ja kotona.

Integraation diskurssi nousee esille kohdissa, joissa maahanmuuttaja ja työntekijä tekevät yhteistyötä kulttuurien yhteensovittamisessa. Tampereen ulkomaalaistoimiston ohjaajilla on erittäin tärkeä rooli perhetyössä. He käyvät tarvittaessa myös asiakkaan kotona. Ohjaajalla on omaan työnkuvaansa liittyvät asiat, joita hän pyrkii hoitamaan asiakkaan kanssa, mutta hänen on otettava huomioon myös asiakkaan tilanteeseen tuomat asiat, jotta yhteistyö toimisi parhaalla mahdollisella tavalla. Tämä saattaa aiheuttaa yhteensovittamisen tarvetta, sillä ohjaajan on suoritettava työtehtävänsä vaatimat velvollisuudet. Valmistavassa opetuksessa maahanmuuttajataustaisen lapsen oman äidinkielen opetuksen tavoitteena on monikielisyys ja -kulttuurisuuteen kasvamisen

tukeminen. Tampereella opetetaan 19:ää eri äidinkieltä, joita opettaa 27 maahanmuuttajien äidinkielen opettajaa. Nämä maahanmuuttajataustaiset opettajat toimivat usein myös kulttuuritulkkeina (Kotouttamisen toimintaohjelma 2006, 12). Sen lisäksi, että he tekevät tärkeitä työtä vahvistaessaan maahanmuuttajataustaisen lapsen oman äidinkielen hallintaa, he tukevat perheen ja koulun välistä yhteistyötä toimimalla kahden kulttuurin välillä. Anne Alitolppa-Niitamo (2004, 89) esittää, että maahanmuuttajaperheiden sisäisen rakenteen tunteminen on tärkeää. Tämä on sen vuoksi, että vain näin voimme ymmärtää lapsen mielialoja ja käytöstä luokkahuoneessa. Esim. vierailut perheen kodissa avaavat kantaväestölle oven näkemään erilaisia tilanteita ilman, että teemme oppilaan kohdalla hätiköityjä johtopäätöksiä.

Kirjassa ”Practice Skills in Social Work and Welfare” esitetään tapaus, jossa somalialainen poika käyttäytyy rauhattomasti luokassa ja tulee kouluun paljain jaloin. Asiasta ilmoitetaan lastensuojeluun ja kerrotaan huolesta oppilaan kotioloista. Sosiaalityöntekijä paneutuu asiaan ja selviää, että sen sijaan, ettei pojalle olisi hankittu kenkiä, hän häpeää epämuodikkaita jalkineitaan ja piilottaa ne ennen kouluun tuloaan. Rauhaton käytös on huomattu myös kotona, sillä poika kapinoi kaikkea vastaan, mikä liittyy vanhaan kulttuuriin, muttei toisaalta tiedä, miten päästä sisälle uuteenkaan kulttuuriin. (Lynne Briggs 2004, 170—190.) Toimiva yhteistyö koulun henkilökunnan ja perheen välillä on omiaan tukemaan lapsen ja perheen kotoutumista uudessa yhteiskunnassa. On tärkeää tuntea oppilaan kulttuuria ja hänen lähtökohtiaan, jotta pystyisimme parhaalla mahdollisella tavalla työskentelemään lapsen ja hänen vanhempiansa kanssa. Inkeri Patrikainen painottaa koulun ja kodin yhteistyön tärkeyttä, mikä hänestä vähentää väärinkäsityksiä molemmin puolin, kun on kyse hyvin erilaisista kulttuureista. Hänestä on tärkeää, että koulu tukee koko perhettä sopeutumisprosessissa. (Patrikainen 1999, 15.)

Suomalaiseen kulttuuriin opastaminen ja kollektiivisuus oman kulttuurin ilmentäjänä ovat tapoja puhua, jotka yhdessä tuovat esille myös integraation diskurssin. Se esiintyy tämän lisäksi edellä mainituilla tavoilla. Integraatio muodostuu yhteistyöksi kahden kulttuurin välillä ja tukemisena sekä vanhaan että uuteen kulttuuriin. Integraatio sisältää ajatuksen kahden kulttuurin yhdessäelosta.

5.4 Osa- ja johtodiskurssien julkituomat rooli-dotukset

Aineistostani nousee esille integraatio johtodiskurssina, jonka muodostavat suomalaisuuden diskurssi ja alkuperäinen kulttuuri. Maahanmuuttajille pyritään tarjoamaan riittävästi informaatiota uudesta yhteiskunnasta. Tämä tehdään kuitenkin ottaen huomioon tausta. Kunnallisia palveluja käsittelevissä kirjallisissa dokumenteissa toimitaan sekä suomalaisen että maahanmuuttajan oman kulttuurin parissa. Nämä kaksi yksityiskohtaisempaa diskurssia on löydettävissä aineistosta erikseen, mutta ne sisältyvät myös integraatiodiskurssiin, minkä ne yhteen liitettyinä muodostavat. Näiden kolme diskurssin pohjalta nousevat roolidiskurssit, joita kuvaan seuraavaksi tarkemmin.

Perheessä sen jäsenillä on omat roolinsa. Tässä luvussa käsittelen maahanmuuttajaperheen rooli-dotuksia uuteen yhteiskuntaan sopeutumisen yhteydessä. Suomalaisuuden ja oman kulttuurin diskursseissa nousi esille myös vanhemmuuden tukemisen diskurssi. Tämä auttaa vanhempia toimimaan heille perinteisesti ajattelussa roolissa perheen huolehtijoina ja lapsen hyvän suojelijoina. Lapsen hyvä on monimerkityksinen käsite. Sillä usein tarkoitetaan pysyvyyttä ja turvallisuutta. Tämän lisäksi se sisältää ajatuksen vanhempien tarjoamasta rakkaudesta, hoivasta, hoidosta, suojelusta, auktoriteetista ja esimerkistä. (Nätkin 2003, 37.) Uusi yhteiskunta ja kotoutumisprosessi tuovat suuria haasteita vanhemmuudelle. Miten toimia perheenpäänä lapsilleen, kun

samalla itse yrittää selviytyä sopeutumisprosessin myllerryksistä? Tehtävää vaikeuttaa eritahtinen kotoutuminen, jossa lapset pääsevät koulun ja kavereiden kautta nopeammin kiinni uuteen yhteiskuntaan kuin heidän vanhempansa. Tätä eroa korostaa maahanmuuttaja-aikuisten pitkäaikainen työttömyys.

Olemme muuttaneet -kirja tekee jaottelun erilaisten maahanmuuttajien roolien välillä. Niitä kutsutaan rooliodotuksiksi. Paikansin nämä rooliodotukset aineistostani. Ne selittävät tarkemmin maahanmuuttajaperheen jäsenten rooleja, mitä heille syntyy kotoutumisprosessin edetessä. Tunsin jaottelun hyvin hedelmälliseksi ja toimivaksi oman työni tarkastelussa. Erilaisia motivaatio-rooleja ja heille luonteenomaiset tavoitteensa ja tekonsa ovat 1) perheenjäsen, niin lapsi kuin aikuinen, jolle kuuluu läheisyys, vastuun jakaminen ja kasvatus, 2) kulttuurinkantaja, joka toimii kulttuurisynteesin siirtäjänä ja tapojen opettajana, 3) identiteetinrakentaja, joka hyväksyy oman elämänhistoriansa ja pohtii menneisyyttään, 4) yhteisöjen jäsen, joka kuuluu niin etniseen yhteisöön kuin yhteiskuntaan, 5) muutoksenhallitsija, joka oppii uusia asioita, kuten kielen ja yhteiskunnallisen tiedon, 6) tulevaisuuden tekijä, joka hankkii tietoa ja suunnittelee elämää ja huolehtii taloudesta. (Novitsky 2005, 75–82.) Integraatiokehityksen alta on tunnistettavissa nämä roolidiskurssit. Ne joko ovat jo olemassa maahanmuuttajan roolina tai niihin pyritään tukemalla maahanmuuttajaa. Osa on jo realisoitunut palvelujen kuvauksissa ja osa on tavoitteena kotouttamisprosessin aikana.

Perheenjäsen-ajatus kuuluu kiinteästi aiheeseeni perheiden merkityksestä. Siihen kuuluvat elämänkumppanina, puolisona, lapsena, vanhempana ja suvun jäsenenä toimiminen. Hänen tehtäviinsä kuuluu läheisyyden tarjoaminen, vastuun jakaminen, perushoidon turvaaminen ja kasvatus. Nämä seikat tulevat esille perheen tukemisesta puhuttaessa. Vanhemmat ovat lapsen perusyksikkö, jonka kanssa on tärkeää tehdä yhteistyötä, jotta lapset menestyisivät koulussa. Lapset ja vanhemmat toimivat yhteistyössä uudessa maassa ja kaikki jäsenet

saavat tukea ja antavat sitä toisilleen. Suomalaisuuden ja oman kulttuurin diskurssin lisäksi aineistosta nousi esille vanhemmuuden tukemisen diskurssi. Tämä diskurssi pyrkii auttamaan vanhempia haastavassa tehtävässään säilyttää oma roolinsa perheen päänä kotouttamisen myllerryksessä.

Kulttuurinkantaja säilyttää vanhat kulttuuripiirteet, omaksuu uudet ja siirtää kulttuurisynteesin lapsille. Hän opettaa tapoja, siirtää äidinkielen, muokkaa käsitykset oikeasta ja väärästä ja kertoo satuja ja tarinoita. Peruskoulutuksen kohdalla tunnistetaan tarve tukea oman äidinkielen oppimista. Kouluissa järjestetään oman äidinkielen opetusta ja tätä kautta tuetaan vanhempia heidän yrityksessään säilyttää oma kieli elävänä myös lapsilla. Kulttuurinkantaja-ajatusta tukee myös integraatiolähtöisyys. Kunnallisissa palveluissa ei pyritä riisumaan maahanmuuttajaa omasta kulttuuristaan, vaan hänelle annetaan mahdollisuus säilyttää oma kulttuuriperintönsä ja sen lisäksi pyritään antamaan tietoa ja opastusta suomalaisesta kulttuurista. Oman kulttuurin diskurssi rakentuu kollektiivisuuden kautta, maahanmuuttaja on yhteisönsä edustaja, joka kohdataan taustaansa vasten. Tämän lisäksi nähdään tärkeänä ohjata uuteen kulttuuriin.

Identiteetinrakentaja hyväksyy oman elämänsähistoriansa, muokkaa etnistä identiteettiään ja on tietyn ammatin taitaja, joka pohtii menneisyyttään avoimesti ja tunnistaa omat oikeutensa ja velvollisuutensa. Ulkomaalaistoimiston johtavan sosiaalityöntekijän ja Pirkkalan pakolaistyöntekijän haastatteluissa, asuntotoimen mietinnössä ja peruskoulutuksen kuvauksessa nousee vahvasti esiin suomalaiseen kulttuuriin opastamisen ajatus, joka nostaa pintaan tämän roolidiskurssin, jonka jäsenellä on oikeus tietää oikeutensa uudessa yhteiskunnassa ja häntä on tässä tavoitteessa tuettava. Tiedottaminen yhteiskunnan pelisäännöistä vahvistaa maahanmuuttajan mahdollisuuksia toimia itsenäisesti uudessa kulttuurissa. Suomalaisuuden diskurssin rinnalla maahanmuuttaja nähdään oman kulttuurinsa edustajana.

Yhteisöjen jäsen kuuluu etniseen yhteisöön, perhe- ja sukuyhteisöön, diasporayhteisöön, asuin- ja työyhteisöön ja yhteiskuntaan. Hän on vuorovaikutuksessa ympäristöönsä ja hän osallistuu. Yhteisöjen jäsenyys on erittäin tärkeällä sijalla kohteenani olevassa yhteisöllisessä kulttuurissa. Islaminuskoiniset perheet turvautuvat usein läheistensä tukeen ja uudessa maassa vanhan ja laajan tukiverkon puuttuminen saattaa aiheuttaa ongelmia. Tästä herääkin tarve tukea sitä ehkä pientäkin perhettä, joka maahanmuuttajalla on Suomessa. Ulkomaalaistoimisto ottaa huomioon kollektiivisuuden kontekstin laatiessaan kotouttamissuunnitelmaa maahanmuuttajan kanssa. Näin sanotaan toimittavan myös Pirkkalan palveluissa. Maahanmuuttajan kanssa toimiminen kollektiivisesta viitekehyksestä lähtien rakentaa oman kulttuurin diskurssia. Hän kohdataan verkostostaan lähtien. Suomalaisuuden diskurssin kautta hänet kiinnitetään ympäröivään yhteiskuntaan.

Muutoksenhallitsija selviytyy, oppii uutta ja sopeutuu. Hän oppii kieltä, hankkii yhteiskunnallista tietoa, säilyttää elämänhallinnan tunteen ja säätelee muutostahtia. Maahanmuuttajien keskuudessa tämä rooli siirtyy usein seuraavalle sukupolvelle. Lapset oppivat koulussa uuden kielen ja saavat tietoa ympäröivästä yhteiskunnasta. Suomalaiseen kulttuuriin ohjaus- ja opastustoiminta auttaa ehkäisemään tätä valtatasapainon siirtoa kertomalla myös vanhemmille heidän lapsiaan koskettavista asioista. Tässä tehtävässä tärkeässä asemassa ovat niin vanhempainillat kuin ohjaajien harjoittama opastus asuttamisessa. Ulkomaalaistoimiston perhetyöntekijät ovat erityisen tärkeässä osassa maahanmuuttajataustaisten perheiden tukemisessa uudessa kotimaassa. Suomalaisen ja oman kulttuurin diskurssin lisäksi aineistosta oli löydettävissä vanhemmuuden tukemisen diskurssi, jolla pyritään ehkäisemään eritahtista kotoutumista ja perheen sisäistä rakennetta. Näiden toimien tarkoituksena on tukea perheen yhtenäistä selviytymistä kotoutumisen myllerryksissä.

Tulevaisuuden tekijä on mahdollisuuksien tunnistaja, tiedon hankkija ja oman ja perheen tulevaisuudenvision rakentaja. Hän analysoi mahdollisuuksia ja riskejä, suunnittelee elämää ja turvaa talouden. Maahanmuuttajataustaiset

lapset ovat eräänlaisia pioneereja, jotka siitä huolimatta, että heidän vanhempansa saattavat olla luku- ja kirjoitustaidottomia pääsevät kotouttamista tukevien palvelujen kautta uuteen yhteiskuntaan kiinni. Perhettä tukevissa toimintatavoissa myös vanhempien asemaa tuetaan suhteessa lapseen, mutta tämä ei kuitenkaan aina välttämättä toteudu, sillä lapset pääsevät nopeammin osallisiksi uudesta kulttuurista ja ympäröivästä yhteiskunnasta. Kotouttavien toimien tavoitteena on saada sekä vanhemmat että lapset kiinni uuteen ympäristöön, jotta tulevaisuuden tekijöitä olisivat sekä ensimmäinen että seuraava sukupolvi.

Rooleissa esiintyy erilaisia kehitysasteita ja hierarkiatasoja. Joillakin maahanmuuttajilla saattaa esimerkiksi perinteen vaalijan rooli ylikorostua tai kotoutumisen paineessa vanhemmat tai vanhempi eivät pysty hoitamaan perheenjäsenen roolia tasapainoisesti ja lapsen rooli saattaa ylikorostua. Jokin roolityyppi saattaa puuttua vallan. Maahanmuuttaja ei esimerkiksi tiedä riittävästi suomalaisesta yhteiskunnasta, mikä vähentää hänen toimintamahdollisuuksiaan meidän kulttuurissamme. Tämä heijastuu myös moniin muihin rooleihin. Maahanmuutto myllertää rooleja ja ne voivat sekoittua, vaihtua tai jäädä uupumaan. (Novitsky 2005, 79—81.) Olemme muuttaneet -kirjassa esitetään ajatus, että roolivaihtoehtojen tunteminen on tärkeää maahanmuuttajille tarjotuissa palveluissa. Työntekijä voi niiden kautta toimivalla tavalla tukea maahanmuuttajaa kotoutumisprosessissa. Roolit käsitetään tavoitteina ja motivaatioina, joita on tuloksellista pohtia maahanmuuttajataustaisen asiakkaan kanssa yhdessä. Roolien selkiytyessä myös perhe alkaa voida paremmin. (Novitsky 2005, 82.)

5.5. Diskurssien muodostama verkko

Erilaiset rooliodotukset kiinnittyvät esittämiini osa- ja johtodiskursseihin. Ne ovat olemassa eräänlaisina taustaoletuksina. Rooliodotuksen järjestäytyvät osaltaan suomalaisuuden diskurssin kenttään, mutta ne ovat löydettävissä niin oman kulttuurin kuten integraation vaikutuskentästä. Olen rakentanut

rooli-odotuksista seuraavan taulukon selventääkseni niiden jakautumista suomalaisen, oman kulttuurin ja integraation välille. Lähes jokainen rooleista sisältää eräänlaisen integraation ajatuksen lisäksi vahvasti kiinnittyen sekä toiseen että omaan kulttuuriin. Ainoastaan perheenjäsen ja muutoksenhallitsija sijaitsevat vain toisessa osadiskurssissa. Toisaalta niiden voidaan ajatella sisältävän integraation perusajatuksen, koska muutoksenhallitsija voi myös samalla olla perheenjäsen. Toisaalta perheenjäsen saa oman kulttuurin edustajilta tarvitsemansa tuen, joka helpottaa uuteen kulttuuriin integroitumisen paineissa.

Roolidiskurssien verkko rakentuu integraation diskurssin ympärille. Ne näyttävät sisältävän ajatuksen maahanmuuttajaperheestä, jonka jäsen onnistuu säilyttämään itsensä samalla omaksuen myös toisen kulttuurin. Kahden kulttuurin hallitsija on sisään kirjoitettu päämäärä erilaisissa maahanmuuttajaperheen jäseniä koskevissa käsittelyissä. Integraation korostaminen on havaittavissa analysoimissani julkisissa dokumenteissa. Nämä tekstit taas muodostivat eräänlaisen ympäristön, missä eri maahanmuuttajaperheen rooli-odotukset elävät. Esitetty ajatus muualta muuttavien tukeminen unohtamatta heidän taustaansa ja alkuperäistä kulttuuriaan on hyvin kunnioittava. Se välttää nostamasta ”meidän” kulttuuriamme hegemoniseksi valinnaksi.

Taulukkoon olen kerännyt maahanmuuttajaperheen erilaiset rooli-odotukset. Ne asettuvat lähes poikkeuksetta sekä toisen että oman kulttuurin puolelle. Ainoastaan perheenjäsen ja muutoksenhallitsija ovat selkeästi jompaakumpaa. Perheenjäsen on osa maahanmuuttajataustaista perhettään. Muutoksenhallitsija omaksuu uuden kulttuurin ja hankkii aktiivisesti tietoa uudesta yhteiskunnasta. Roli-odotuksissa korostuu integraatio. Erilaiset maahanmuuttajaperheen jäsenten roolit sisältävät ajatuksen kahden kulttuurin yhdistymisestä yhdessä ihmisessä.

Toinen kulttuuri (Suomi)		Kulttuurin-kantaja	Identiteetin-rakentaja	Yhteisöjen jäsen	Muutoksen-hallitsija	Tulevaisuuden tekijä
Oma kulttuuri (kollektiivisuus)	Perheen-jäsen	Kulttuurin-kantaja	Identiteetin-rakentaja	Yhteisöjen jäsen		Tulevaisuuden tekijä
Integraatio (yhteistyö)		Kulttuurin-kantaja	Identiteetin-rakentaja	Yhteisöjen jäsen		Tulevaisuuden tekijä

Integraatioajatus on suosittu ja se esitetään yleisesti hyväksyttynä toimintatapana. Toisaalta se kuitenkin herättää kysymyksen, että miten toimitaan maahanmuuttajan kanssa, joka pyrkii separaatioitumaan tai assimiloitumaan. Entä henkilö, jonka tavoite on marginalisaatio? Näiden akkulturaatioajatusten kohdalla on hyvä muistaa, etteivät ne ole selkeärajaisia. Ne kuitenkin tuovat omat haasteensa integraatioajatukselle. Erilaisista akkulturoitumisen prosesseista huolimatta integraatio on suhteellisen helposti puolusteltavissa. Edellä esittelemästäni taulukosta on mielestäni nähtävissä, että integraatio ohjenuorana onnistuu jollain tavalla löytämään myös separoitumisen ja assimiloitumisen prosessit. Tämä on perusteltavissa sillä, että integraatioajatuksen sisältä löytyvät näiden molempien edustajat: toinen kulttuuri (Suomi) ja oma kulttuuri (kollektiivisuus). Toimintatavasta voisi ajatella löytyvän kaikkien prosessien ominaisuudet. Marginalisaatio akkulturaationa ei kuitenkaan istu mihinkään edellisistä ja se esittääkin aivan omanlaiset haasteensa maahanmuuttajien kohtaamiseen. En pysty jälkimmäistä akkulturoitumisen tapaa pohtimaan tämän syvällisemmin työni rajallisuuden vuoksi. Tämä haaste on kaikesta huolimatta hyvä nostaa esille eräänlaisena kaikkivoivan integraation kritiikkinä.

Aino Alitolppa-Niitamo puhui poiskääntymisen reaktiosta 22.1.2007 Perhenäkökulmia kotoutumiseen seminaarissa. Tällä hän viittaa maahanmuuttajan vastareaktioon uuden yhteiskunnan kulttuuria kohtaan. Alitolppa-Niitamo näkee, että tällaisessa tilanteessa kotouttavat toimet ovat

epäonnistuneet tarjoamaan maahanmuuttajalle riittävää tukea. Hän näkee onnistuneen kotouttamisen muodostuvan integraatiosta. Tällöin maahanmuuttaja valikoi alkuperäisestä kulttuuristaan ja uudesta kulttuurista osa-alueet, jotka toimivat hänen elämässään parhaiten. Alitolppa-Niitamo halusi lisäksi korostaa, että maahanmuuttajan kotouttamisen uhkien pohtiminen ei tarkoita, että tilanne olisi tällä hetkellä mitenkään erityisen huolestuttava. Päinvastoin suurin osa maahanmuuttajista kotoutuu hyvin. Uhkien kartoittaminen on kuitenkin tärkeää, sillä se on olennainen osa ennaltaehkäisevää työtä. (Perhenäkökulmia kotoutumiseen seminaari 22.1.2007.)

5.6 Aineiston perhekuva

Aineistossa perheen merkitys on johtava teema. Teksteissä rakennetaan kuvaa kohderyhmästä, joka on kollektiivinen ja perhekeskeinen kulttuuri. Löydän ohjelmista järjestelmän, joille uskonnon, äidinkielen ja kollektiivisuuden merkitys nousee keskeiseksi. Kohderyhmäksi rakentuu ryhmä, joka mielestäni tulee hyvin lähelle islaminuskoisia. Palveluiden toimet ovat ikään kuin räätälöity heille. Muslimitaustaisten maahanmuuttajien määrä kasvaa Suomessa koko ajan. Se on varmasti yksi tekijöistä, mikä on herättänyt tarpeen heidän yksityiskohtaisemmalle huomioimiselleen. Heille nähdään tarpeellisena kohdistaa erityisiä kotouttamisen palveluja. Asetelma johdattaa tutkimuskysymykseni perheen lähelle ryhmää, jota käsitellään kollektiivisesta yhteisöstä käsin. Islamilainen kulttuuri näyttäytyy pohjoismaalaista yksilöllisyyttä korostavaa ajattelua vasten ryhmänä, joka on hyvin perhekeskeinen. Perhe esitetään keräämässäni aineistossa yhtäältä abstraktisena. Toisaalta se kuitenkin näyttää kiinnittyvän muslimiperheisiin.

Seuraavaksi käsittelen islamilaista perhekäsitystä tarkemmin. Se on tärkeä tarkennus, joka syventää käyttämäni perhekeskeistä viitekehystä ja tuo sen lähemmäksi ohjelmissa haettua kohderyhmää. Asioilla voi kirjaimellisten merkitysten lisäksi olemassa myös hankalammin löydettävissä olevia merkityksiä (Suoninen 1999, 51.) Aineistoni aiemmin esittelemäni johto- ja osadiskurssit ovat

aika yksiselitteisiä, mutta rivien välistä on vielä löydettävissä tietyllä tavalla rakennettu yleisö, mikä on minun tulkintani mukaan islaminuskoiset perheet. Tarkoitukseni ei ole kuitenkaan väittää, että kaikki muslimiperheet ovat täysin samanlaisia, vaan tarkastelen heitä yleisimmin yhdistävien tekijöiden kautta. Mielestäni on tärkeää pohtia islamin ja perheen yhteyttä, koska se nousee aineistosta suurien perheiden, uskonnon merkityksen ja perhekeskeisyyden kautta. Ne rakentavat jotain, mikä on ”meistä” siinä määrin poikkeavaa, että tarvitsee erityisiä tukitoimia. Aineistossani on silti monia elementtejä, jotka voidaan ajatella kohdentuvan maahanmuuttajille yleisesti, mutta jonkinlaista tarkentumista islamintaustaisiin maahanmuuttajiin voidaan havaita.

Erilaisista kirjallisista dokumenteista nousee esille yhtenäinen perhekäsitys, joka tulee mielestäni hyvin lähelle muslimiperheitä. Yhtenäisiä tekijöitä näille perheille on vahva yhteisöllisyys, uskonnon suuri merkitys arkipäivässä, ei-kristillisyys. Listaa voisi vielä varmasti jatkaa, mutta nämä piirteet ovat ehkä tärkeimpiä erottavia tekijöitä työssäni, jotka ovat luonteenomaisia aineistoni perherakenteelle. Tarkoitukseni ei ole työssäni tarjota kattavaa kuvaa islamilaisesta uskosta tai muslimikulttuurista, vaan se toimii lähinnä tutkimuskohdetta tarkentavana tekijänä. Islamilaisen kulttuurin asiantuntijan, professori Jaakko Hämeen-Anttilan, mielestä muslimien kotoutumisessa on oleellista antaa tilaa uskonnolle (Jung 2005, 7). Esittämäni näkökulmat sopivat osaltaan myös muihin yhteisökulttuureihin, mutta erityisesti islaminuskoisiin. Tämän kautta perustelen työssäni esiintyvän perhemallin ja -rakenteen. Islamissa perheellä on keskeinen sija ja se on ihmisen kehityksen alku. Suku ja perhe toimivat turvaverkkona, mutta samalla niiden jäsenillä on vastavuoroinen velvollisuus auttaa toisiaan. Islamilaiselle suku- ja perhejärjestelmälle tyypillistä on hierarkkisuus, mikä tarkoittaa, että päätösvalta määrittyy yhteisöä ja yksilöitä koskevissa asioissa sukupuolen ja iän perusteella. Valtaan kuuluu kuitenkin velvollisuus suojella niitä, jotka ovat heikommassa asemassa. (Moallin 2005, 98.)

Asuinympäristö on tärkeä seikka, joka vaikuttaa koko arkielämän sujumiseen. Maahanmuuttajien asumiselle tyypillistä on etnisten ryhmien keskittyminen tietyille alueille. Tämä johtuu sekä sosioekonomisista syistä että ihmisten

tarpeesta olla lähellä toisiaan. (Alitolppa-Niitamo 2005a, 41.) Muslimit ovat pääosin yhteisöllisistä kulttuureista. Heillä ei ole Suomessa enää laajan sosiaalisen verkoston tarjoamaa apua. Joidenkin perheiden on vaikeaa pyytää apua virallisilta tahoilta, koska heitä ovat ennen auttaneet yhteisö ja suurperheen jäsenet (Rytkönen 1999, 39). Suomalaiset asunnot ovat usein liian pieniä muslimiperheille. Väliaikaisratkaisuna asuntopulaan on maahanmuuttajia majoitettu myös kahteen vierekkäiseen asuntoon tai turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskukseen. Toisaalta myös valtaväestön suhtautuminen maahanmuuttajien tulemiseen heidän asuinalueilleen on vaihtelevaa.

Suurin osa kolmannen maailman siirtolaisista on muslimeja, minkä johdosta islam on Euroopan toiseksi suurin uskonto (Ahlberg 1991, 103). Tämä tosiseikka herättää minusta erityistä tarvetta tutustua lähemmin tämän laajalle Eurooppaan levinneen uskonnon ja sen piiriin kuuluvien ihmisten elämäntapojen ominaispiirteisiin. ”Perhettä pidetään islamilaisen yhteiskunnan kulmakivenä ja ainoana hyväksyttävänä muotona. Siitä tulee kaiken perusta sekä vanhempien tärkein velvoite lapsiaan kohtaan.” (Ahlberg 1991, 107.) Islam on kaukainen uskonto, josta meillä on vähän kokemusta. Se on yhdenmukaistettu monoliitti, mikä länsimaissa nähdään yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Islamissa on kuitenkin monia erilaisia painotuksia. (Hämeen-Anttila 2004, 173.) Usein islamista puhuttaessa puhutaan naisten asemasta. Siinä on kuitenkin eroa maiden välillä, esimerkiksi Iranissa 60 % yliopisto-opiskelijoista on naisia. Useat naiset käyttävät perinteen vuoksi huivia myös maissa, joissa laki ei siihen velvoita. Naisten alistaminen voi joissain tapauksissa kummuta vanhoista heimoperinteistä, eikä niinkään islamin uskosta, minkä varjolla voidaan toimia. (Hämeen-Anttila 2004, 171—172.)

Olemme harhateillä, jos vertaamme islaminuskoisten sukupuolirooleja Pohjoismaihin, joissa naisilla ja miehillä on hyvin erilaiset roolit muslimimaihin verrattuna. Historiaa ja perinteitä vasten asia asettuu omaan kontekstiinsa. Muslimeilla naisen ja miehen roolien välinen jako on tarkempi kuin pohjoismaalaisten. Selvityksessä, Kotimaassa tiedettiin kuka minä olen,

somalialaismies kertoo siitä, miten ”suomalaisten viranomaisten oli vaikea ymmärtää, että somalikulttuurissa miehen tehtävänä on toimia perheen edustajana, mikä ei suinkaan tarkoita sitä, että nainen alistuu miehen tahtoon. Perheessä asioista neuvoteltiin yhdessä, mutta mies toimi välittäjänä perheen ja viranomaisten kesken.” Mies lisää vielä, että perhettä koskevilla asioilla hän antaa päätösvallan yleensä vaimolleen. (Marjeta 1998, 44.)

Islamista puhutaan usein sukupuolittuneesta kehyksestä (Huttunen 2004, 146). Miesvetoinen järjestelmä antaa suuremmat mahdollisuudet väärinkäytöksiin, mutta ei tilanne aina ole sellainen, minkä osa stereotyyppioista antaa ymmärtää. Länsimaalaisen ajattelun mukaan pyrimme tuomaan esille myös naista, mutta muslimikulttuureissa hän on tottunut elämään ikään kuin ”suojatummin” ja tavallaan siirrämme sivuun miehen, jonka tehtäviin on kuulunut olla vastuussa asioista. Islamilaisessa kulttuurissa miehen ja naisen roolit ovat selkeämmin erotetut kuin meidän kulttuurissamme (Akar & Tiilikainen 2004, 9). Islamilaisessa kulttuurissa nainen ja mies ovat erilaisia, mutta eivät eriarvoisia. Heidän roolinsa täydentävät toisiaan. (Akar & Tiilikainen 2004, 11.) On tärkeää ottaa molemmat osapuolet huomioon, jotta heitä tuetaan tasapuolisesti. Naistari, Naisten kansainvälinen tapaamispaikka Tampereella, on hyvä esimerkki tästä. Heillä kunnioitetaan rooli-odotuksia, mutta samalla opastetaan naista kertomalla asioista, joista ei voi saada tietoa myös maahanmuuttajataustaiselta mieheltä. Toisaalta miehille on hyvin vähän järjestetty miehisen tapaamisen paikkoja.

Islamilaiset ovat myös hyvin heterogeeninen ryhmä. He eroavat toisistaan niin uskonnollisten painotusten kuin maantieteellisen sijaintinsa perusteella. Erilaisuudestaan huolimatta heissä on kuitenkin yhdistäviäkin tekijöitä. (Akar & Tiilikainen 2004, 2.) Islam on uskonnon lisäksi elämäntapa. Uskonnollinen laki, shari’a, säätelee monia arkipäivän asioita, kuten avioitumista. Perhelaki noudattaa shari’a eri maissa eri tavoin, mutta selkeästi islamin vastaisia uudistuksia on melkein mahdotonta saada läpi lainsäädännössä. (Akar & Tiilikainen 2004, 6.) Islam on tärkeä arkielämän säätelijä ja rytmittäjä.

Muslimiperhe on yhteiskunnan perusyksikkö. Se on laajempi niin sosiaalisesti, taloudellisesti kuin poliittisessakin mielessä. Suurperheen hajotessakin transnationaaliset, maantieteelliset rajat ylittävät, perhesiteet säilyvät tärkeinä. (Akar & Tiilikainen 2004, 8.)

Perhe muodostaa prosessin, jonka kautta ihmisillä on sisäinen käsitys siitä, mitä perheen jäsenien roolit ja velvollisuudet ovat suhteessa toisiinsa. Perhe ja yhteisöllisissä kulttuureissa laajempi sukulaisverkosto edustavat ihmisen taustaa ja samalla käsityksiä siitä, miten elämän tulisi rakentua. (Stack 2001, 6.) Perhe on arabikulttuurin tärkein sosiaalinen instituutio (Khadr & El-Zeini 2001, 140). Vanhuksista huolehtiminen kuuluu lapsille, mikä korostaa perheen tärkeyttä. Yhteisöllisille kulttuureille, tässä tapauksessa muslimiperheille, meidän yksilökeskeinen järjestelmämme on vieras, mikä ei tee heidän tavastaan toimia yhtään huonompaa, vaan se tarkoittaa käytännössä sitä, että erilaisen taustansa vuoksi muslimimaahanmuuttajat tarvitsevat tarkemmin räätälöityä huomioonottamista, kuten esimerkiksi koulujärjestelmään opastamisessa ja oikeanlaisten asumisjärjestelyjen löytymisessä. Sekä arabimaailmassa, että Egyptissä yksilöt rakentavat identiteettinsä ja asemansa perheen kautta. Perheissä uudella sukupolvella on merkittävä rooli, sillä sen lisäksi, että heillä on katse tulevaisuuteen, heillä on tehtävänä myös tuntea menneisyyden opit. (El Tawila, Ibrahim & Wassef 2001, 215.) Työssäni tämä tulevaisuus on uusi maa, Suomi, jossa vanha ja uusi kohtaavat.

Yhteisöllisistä kulttuureista tulevilla naisilla ei ole Suomessa laajan sukulaisverkoston tuomaa tukea ja heidän työmääränsä kasvaa, koska kodin töihin ja lasten kasvatukseen osallistuvien henkilöiden määrä on pienempi. (Tiilikainen 2003, 125.) Tämä asettaa meille haasteen tukea heidän entistä pienempää perheyksikköään, mikä saa uudessa yhteiskunnassa tärkeän roolin laajemman sukulaisverkoston uupuessa. Islam voi toimia suojana hallitsemattomuuden tunteelta. Esimerkiksi rukousajat järjestävät päivää ja luovat kontrollin tunnetta muuttuvissa sosiaalisissa tilanteissa ja olosuhteissa. (Tiilikainen 2003, 135.)

6 Johtopäätökset ja tulkintaa

Suomesta on perinteisesti muutettu ulkomaille ja valtio on pitänyt tiukkaa linjaa maahanmuuton suhteen. Linjaa on kuitenkin tulevaisuudessa muutettava monikulttuurisempaan suuntaan, kun ulkomaalaistaustaisten ihmisten lukumäärä kasvaa harvaanasutuillakin seuduilla. (Liebkind 1997, 199.) Kotouttamista tukevat kunnalliset palvelut Tampereella ja Pirkkalassa ottavat huomioon maahanmuuttajan kulttuuritaustan samalla kuitenkin painottaen uuteen yhteiskuntaan opastamista. Palveluissa näyttää olevan voimassa integroiva lähestymistapa. Maahanmuuttajataustaisessa perheessä sen jäsenet sopeutuvat muutokseen eri tahdissa tai eri tavalla. Tämän vuoksi on oltava tietoinen erilaisista maahanmuuttajien rooleista. Perheenjäsen, kulttuurinkantaja, identiteetinrakentaja, yhteisöjen jäsen, muutoksenhallitsija ja tulevaisuuden tekijä ovat toimivia roolirakennelmia, joiden kautta näemme yksittäisen maahanmuuttajan ja hänen perheensä tilanteen tarkemmin. Pakolaisella voi olla osa näistä rooleista, ne ovat eri kehitysvaiheessa tai hän tavoittelee jotain rooleista.

Perhekeskeisen kotouttamisen periaatteet ovat tärkeitä ohjenuoria maahanmuuttajien kanssa työskenneltäessä. Perhe on kokonaisuus, jossa pakolainen elää. Se voi olla rakenteeltaan erilainen kuin suomalainen. Kulttuurien ymmärtäminen ja tunteminen nousee merkittävälle sijalle. Perheen yhtenäisyyden tukeminen ja kotouttamisen riskitekijöiden tunnistaminen auttaa meitä haastavassa tehtävässä. Yksilöä ei silti tule unohtaa. On räätälöitävä myös yksittäisille perheenjäsenille sopivat toimenpiteet, jolloin samalla tuemme myös perhettä kokonaisuutena. Perheen tärkeys on meitä kaikki ihmisiä yhdistävä ominaispiirre, jonka painoarvo ei saa jäädä huomiotta.

Integraatio toimii johtoajatuksena maahanmuuttajatyössä. Aineistoni diskursseissa muodostuu kuitenkin toisaalta jonkinasteista jännittyneisyyttä. Maahanmuuttajaperheen oma kulttuuri nostetaan tärkeälle sijalle, mutta on havaittavissa myös vahvaa suomalaisuuden korostamista. Integraatio

kunnioittaa molempia kulttuureja, mutta tästä huolimatta tiettyjä suomalaisen kulttuurin pelisääntöjä esitetään välttämättöminä. Maahanmuuttajalle asetetaan vaatimus ainakin joissain määrin omaksua tietyt ehdot. Ne vaihtelevat eri palveluiden piirissä. Suomalaisuuteen ohjataan erilaisilla opastamisen tavoilla. Jännitteisyydestä huolimatta on hyvä muistaa, että myös oman kulttuurin huomioonottaminen elää edellä mainitun rinnalla. Aineistosta nousevat suomalaisuuden, oman kulttuurin ja vanhemmuuden tukemisen diskurssit elävät rinta rinnan. Tästä huolimasta ne elävät myös erikseen korostaen omia suuntiaan. Maahanmuuttajan on opittava tietyt suomalaisuuden vaatimukset. Hänen oma kulttuurinsa elää kollektiivisuuden kautta. Perhekeskeisyys nähdään tärkeänä ja vanhemmuuden tukeminen nousee diskurssina, mutta sitä vaivaa kuitenkin jonkinasteinen abstraktisuus. Siihen ei syvennyttä eikä sitä tarkenneta aivan riittävästi.

Aineistoni suomalaisuuden, oman kulttuurin ja integraation diskursseihin nivoutuvat maahanmuuttajaperheen roolidiskurssit. Kotoutumisprosessi tapahtuu eri tahdissa eri jäsenillä ja erilaiset selviytymisen tavat rakentavat erilaisia rooleja. Haasteena on eritahtinen kotoutuminen, jolloin lapset pääsevät uuteen yhteiskuntaan nopeammin sisään kuin vanhempansa. Kunnalliset kotouttamisen palvelut pyrkivät toimimaan tavoilla, jotka tukevat perheen sisäistä rakennetta. Perhekeskeisyyden yksi tärkeä tavoite on auttaa maahanmuuttajaperheen selviytymistä uuteen yhteiskuntaan sopeutumisen pyörteissä. Aineistostani nousee tietynlainen perhekuva, joka on muslimitaustainen perhe. Kunnalliset palvelut on suunnattu ryhmälle, joka on hyvin kollektiivinen. Tämän lisäksi he muodostavat suuria perheitä. Aineiston kohderyhmälle myös uskonto on tärkeällä sijalla. Muslimitaustaisia maahanmuuttajia ei erikseen mainita analysoimissani dokumenteissa, vaan ne nousevat näiden tekstien pohjalta aineiston perhekuvaksi.

Esittämäni ajatukset perhekeskeisestä kotouttamisesta tulevat hyvin lähelle kulttuurispesifistä kohtaamista, joka onnistuessaan johtaa parempaan erilaisten kulttuuripiirteiden havaitsemiseen, niiden merkitysten ymmärtämiseen ja käsitysten teoreettiseen reflektointiin. (AHAA! 2007.) Toisaalta tavassani esittää

asiat nousee esille myös objektiivisen kohtaamisen piirteitä. Tämä malli korostaa myös ihmisten yksilöllisiä ratkaisuja ja erilaisia saman kulttuurin edustajia. (AHAA! 2007.) Edellä mainittu on tärkeä huomio, sillä yhtenäisen perhekuvan rakentamisen lisäksi haluan myös korostaa, että on kyse eräänlaisesta stereotypiasta. Tapani esittää perhe sulkee sisäänsä hyvin erilaisia tapoja olla ja elää.

Tulevaisuuden haasteita kotouttamisen saralla on laajemman palveluverkoston tavoittaminen. Tällä hetkellä on vallalla ajatus, että kotouttavat toimet kuuluvat lähinnä sosiaalitoimelle. Emme voi kuitenkaan ajatella, että 3-vuotisen kotouttamisprojektin jälkeen putken toisesta päästä tulee täysin kotoutettu maahanmuuttaja. Erilaisista työmuodoista maahanmuuttajien parissa on jo suhteellisen paljon tietoa erikoispalvelujen piirissä, mutta jatkossa olisi hyvä pyrkiä kattamaan suurempi ammattilaisten kenttä. Kotouttamista ei voida selkeästi rajata tiettyyn ajanjaksoon, koska kotoutuminen on hyvin yksilökohtainen prosessi. Maahanmuuttaja käyttää hyvin erilaisten organisaatioiden palveluja 3-vuotisen jakson jälkeen ja kotouttavien toimien hallinta tulisi olla tuttua myös näiden toimijoiden edustajille.

AHAA! Avaimia monikulttuuriseen tapaamiseen –sivustolla esitetään mielestäni onnistunut kuvaus monikulttuurisen työn tekemisestä. Siinä korostetaan, ettei työntekijän ole tarpeellista osata yksityiskohtaisesti jokaista kulttuuria. Peruspiirteiden tunteminen tietysti voi auttaa arkisten väärinkäsitysten välttämässä, mutta tätä tärkeämpää on kuitenkin avoin suhtautuminen ja halu oppia monikulttuurisista kohtaamisista. ”Hyvä itsensä ja kulttuuristen toimintamallien tuntemus ovat parhaita lähtökohtia monikulttuuriselle työlle, jossa myös jokaisen oma kulttuuritausta on aina läsnä.” (AHAA! 2007.)

Olen käyttänyt työssäni termejä pakolainen ja maahanmuuttaja. Tekemäni valinnat rakentavat todellisuutta, joka on vaihtoehtoinen toisille tavoille puhua. Työni olisi voinut muotoutua aivan toisenlaiseksi erilaisten valintojen kautta. Omakaan kielenkäyttöni ei ole vapaata, vaikka olenkin pyrkinyt perustelemaan käyttämiäni termejä mahdollisimman pitkälle. Lähiaikoina erityisesti sana

maahanmuuttaja on puhuttanut paljon. Aihealuetta tutkivat ammattilaiset kävivät ETMU-sähköpostilistalla joulun aikoihin vuonna 2006 kiivasta keskustelua termin merkityksistä. Suurin huolenaihe termin käytössä on sen epämääräinen luonne. Keskeisin pohdinta liittyy siihen, milloin maahanmuuttajuus loppuu. Jossain yhteyksissä puhutaan jopa toisen ja kolmannen polven maahanmuuttajista. Itse olen työssäni suosinut termiä maahanmuuttajataustainen. Tämän keskustelun tärkein anti on ihmisten herättäminen käyttämänsä kielen syvempään pohdintaan. Monissa tilanteissa varmasti pyritään parhaaseen mahdolliseen lopputilanteeseen, mutta ilman toistuvaa reflektointia voimme tulla sokeiksi omien ratkaisujemme vaikutuksille. Sanavalintojen lisäksi on tärkeää muistaa, että joillain meistä on suurempi valta määrittellä toisia, eikä nimeämisen suunta useinkaan ole kaksisuuntaista.

Perhekeskeisen kotouttamisen analysoiminen työssäni on ollut erittäin palkitseva kokemus. Aiheen pariin minut johdatti harrastuneisuus alalla ja varmuuttani valintani suhteen ovat vahvistaneet myös arkipäivän kohtaamiset. Eräs mieleenpainuvimmista hetkistä sattui TKL:n linja-autossa, jossa maahanmuuttajanainen matkusti tarhaikäisen lapsensa kanssa. Lapsi istui vaunuissa ja lauloi sujuvalla suomella ja kuuluvasti: "Aa ram sam saa, aa ram sam saa, aa kudi kudi ram sam saa. Me tässä, me tässä". Äiti puhui auttavasti suomea, mutta lapsi oli päässyt tarhassa hyvin mukaan valtaväestön arkisiin perinteisiin. Minusta on erittäin ilahduttavaa seurata tilanteita, joissa maahanmuuttaja on oppinut jotain meidän kulttuuristamme ja samalla hallitsee jotain toista kulttuuria, joka on omiaan taas rikastuttamaan suomalaista elämänpiiriä. Kotouttamistoiminta kohtaa suuria haasteita ja siihen suunnataan suuria toiveita. Eräs Lähi-idästä lähtöisin oleva nainen kertoi koskettavasti siitä, miten hän oli 13 vuoden jälkeen matkustanut entiseen kotimaahansa. Tarinan positiivisin kokemus oli paluu Suomeen. Nainen tunsu omien sanojensa mukaan nousseensa taivaaseen, kun saavutti lentokoneella kotinsa ilmatilan. Kodilla hän tarkoitti Suomea.

Lähteet

Alasuutari, Pertti (1999) Laadullinen tutkimus. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Ahlberg, Nora (1991) Muslimisiirtolaiset eettis-ideologisen haasteena. Teoksessa Harri Westermack & Päivi Lipponen (toim.) Kulttuurien kohtaaminen. Helsingin yliopisto. Studia Generali. Kevät 1991. Helsinki: Yliopistopaino, 103—111.

Akar, Sylvia & Tiilikainen, Marja (2004) Katsaus islamilaiseen maailmaan. Naiset, perhe ja seksuaaliterveys. Väestötietosarja 13. Helsinki: Väestöliitto.

Alitolppa-Niitamo, Anne (2005a) Maahanmuuttajataustaiset perheet ja hyvinvoinnin edellytykset. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo, Ismo Söderling & Stina Fågel (toim.) Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin. Helsinki: Väestöliitto, 37-52.

Alitolppa-Niitamo, Anne (2005b) Johdanto. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo, Ismo Söderling & Stina Fågel (toim.) Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin. Helsinki: Väestöliitto, 7-12.

Alitolppa-Niitamo, Anne (2004) The Icebreakers. The Population Research Institute D 42 / 2004. Helsinki: The Family Federation of Finland.

Alitolppa-Niitamo, Anne & Ali, Abdullahi (2001) Somalidiaspora Suomessa - Muutoksia, haasteita ja haaveita. Teoksessa Annika Forsander, Elina Ekholm, Petri Hautaniemi, Abdullahi Ali, Anne Alitolppa-Niitamo, Eve Kyntäjä & Nguyen Quoc Cuong (toim.) Monietnisyys, yhteiskunta ja työ. Helsinki: Palmenia-kustannus, 134-147.

Briggs, Lynne (2004) Cross-Cultural Perspectives in Mental Health Assessments. Teoksessa Jane Maidment & Ronnie Egan (toim.) Practice skills in social work, not just a common sense. Crows Nest: Allen & Unwin, 166-192.

Clarke, Kris (2003) Introduction to the project: framing welfare and migrants in Finland. Teoksessa Kris Clarke (toim.) Welfare research into marginal communities in Finland: insider perspectives on health and social care. Tutkimusraportti sarja A nro 8. Tampere: Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, 11-30.

Dahlgren, Taina (1997) Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa. Ihmisoikeusliiton julkaisusarja nro 4. Helsinki: University Press.

Dominelli, Lena (1998) Multi-culturalism, anti-racism and social work in Europe. Teoksessa Charlotte Williams, Haluk Soydan & Mark R.D. Johnson (toim.) Social Work and Minorities, European Perspectives. London: Routledge, 36-58.

El Tawila, Sahar & Ibrahim, Barbara & Wassef, Hind (2001) Social Change and Parent-adolescent Dynamics in Egypt. Teoksessa Nicholas S. Hopkins (toim.) New Arabic Family. Cairo Papers in Social Science volume 24, Numbers 1 / 2 Spring / Summer 2001. Cairo: The American University in Cairo Press, 214-246.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Forsberg, Hannele (2003a) Kriittistä näkökulmaa etsimässä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 7-15.

Forsberg, Hannele (2003b) Hajottavat ja koossapitävät tunteet. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 86-102.

Hall, Stuart (2003) Kulttuuri, paikka ja identiteetti. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) Erilaisuus. Tampere: Vastapaino 2003, 85-128.

Harinen, Päivi & Niemelä, Heli (2005) Nuorten maahanmuuttajien elämää ja kokemuksia. Teoksessa Seppo Paananen (toim.) Maahanmuuttajien elämää Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus, 157-168.

Helander, Reetta & Mikkonen, Anna (2002) Ikävä äitiä... Ilman huoltajaa tulleet pakolaislapset Suomessa. Katsauksia E 13. Helsinki: Väestöliitto Väestöntutkimuslaitos.

Hirstiö-Snellman, Paula (1998) Maahanmuuttajat sosiaali- ja terveystalvelujen asiakkaina. Helsinki: Sosiaali- terveystministeriö.

Huttunen, Laura (2004) Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen: marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 134-155.

Huttunen, Laura (2002a) Pahan karttalehtiä: maahanmuuttajat ja pahan kokemuksen paikat. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) Pahan kosketus: ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-Kustannus, 86-107.

Huttunen, Laura (2002b) Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämänkerroissa. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Hämeen-Anttila, Jaakko (2004) Islamin käsikirja. Helsinki: Otava.

Jalonen, Lasse (2005) Nuoret turvapaikanhakijat asuvat ryhmäkodissa. Luottamus syntyy arjessa. Monitori, Maahanmuuttaja-asioiden ammattilehti (3) , 36-37.

Jasinskaja-Lahti, Inga & Liebkind, Karmela (2001) Nuorten maahanmuuttajien hyvinvointiin vaikuttavat tekijät. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.) Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Tampere: Gaudeamus, 112-123.

Jallinoja, Riitta (1985) Johdatus perhesosiologiaan. Porvoo: WSOY.

Jasinskaja-Lahti, Inga & Liebkind, Karmela & Haaramo, Juha (2001) Maahanmuuttajanuorten sopeutuminen kouluun. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.) Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Tampere: Gaudeamus, 138-148.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999) Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 75-108.

Jung, Irmeli (2005) Mikä helpottaa muslimien kotoutumista? *Setlementti naapurin ääni* (3), 7.

Juntto, Anneli (2005) Maahanmuuttajien asuttaminen – integroitumista vai segregoitumista? Teoksessa Seppo Paananen (toim.) Maahanmuuttajien elämää Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus, 43-57.

Kaikem paree kotoutuminen. Kotouttamisen toimintaohjelma 2006. Työryhmän esitys 2005.

Kariuki, Peter & Nyrhinen, Marja (2005) Selvitys maahanmuuttajien suhtautumisesta. Tampereen kaupungin palveluihin.

Khadr, Zeinab & El-Zeini, Laila O. (2001) Families and Households -Headships and Co-Residence. Teoksessa Nicholas S. Hopkins (toim.) New Arabic Family. Cairo Papers in Social Science volume 24 Numbers 1 / 2 Spring / Summer 2001. Cairo: The American University in Cairo Press, 140-164.

Kosonen, Liisa (2001) Maahanmuuttajanuorten tukeminen käytännössä. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.) Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Tampere: Gaudeamus, 149-157.

Kotouttamisen toimintaohjelman julkistamistilaisuus Tampereen virastotalolla 2.12.2005.

Laitinen, Irmeli & Oksanen, Leena (1986) Pakolaisena Suomessa. Selvitys vuonna 1983 Suomeen saapuneiden Indokiinan pakolaisten sijoittumisesta yhteiskuntaan pakolaiskeskuksesta muuton jälkeen. Raportti 1986:11. Helsinki: Sosiaalhallitus.

Liebkind, Karmela & Mannila, Simo & Jasinskaja-Lahti, Inga & Kyntäjä, Eve & Reuter, Anni (2004) Venäläinen, virolainen, suomalainen. Helsinki: Gaudeamus.

Liebkind, Karmela (2001) Kun kulttuurit kohtaavat. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.) Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Tampere: Gaudeamus, 13-27.

Liebkind, Karmela (1994) Monikulttuurisuuden ehdot. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.) Maahanmuuttajat. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 224-239.

Liebkind, Karmela (1991) Pakolaisen kohtaaminen. Teoksessa Harri Westermack & Päivi Lipponen (toim.) Kulttuurien kohtaaminen. Helsingin yliopisto. Studia Generali. Kevät 1991. Helsinki: Yliopistopaino, 122-131.

Lukkarinen, Margita (2001) Omakielisten palvelujen turvaaminen sosiaali- ja terveydenhuollossa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Marjeta, Maarit (2001) Äidit ja tyttäret kahdessa kulttuurissa. Somalialaisnaiset, perhe ja muutos. Joensuu: University Press, Gummerrus.

Marjeta, Maarit (1998) Kotimaassa tiedettiin kuka minä olen. Selvitys maahanmuuttajien kotoutumisesta. Moniste 48 / 1998. Helsinki: Opetushallitus.

Matinheikki-Kokko, Kaija (2007) Pakolaisten huollosta maahanmuuttajien kotouttamiseen. Monitori, Maahanmuuttaja-asioiden ammattilehti (1), 46-47.

Matinheikki-Kokko, Kaija (1992) Pakolaisten vastaanotto ja hyvinvoinnin turvaaminen Suomessa. Raportti 40 / 1991. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Moallin, Mohamed (2005) Islam ja perhe. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo, Ismo Söderling & Stina Fågel (toim.) Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin. Helsinki: Väestöliitto, 96-106.

Mäkitalo, Leena (2005) Somaliyhteisö on korvaamaton tukiverkko. Monitori, Maahanmuuttaja-asioiden ammattilehti (3), 14-16.

Novitsky, Anita (2005) Maa vaihtuu – roolit muuttuvat. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo, Ismo Söderling & Stina Fågel (toim.) Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin. Helsinki: Väestöliitto, 72-83.

Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 16-38.

Paananen, Seppo (2005) Maahanmuuttajien integrointi: vaikea ja ristiriitainen hanke. Teoksessa Seppo Paananen (toim.) Maahanmuuttajien elämää Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus, 173-180.

Patrikainen, Inkeri (1999) Koulun rooli maahanmuuttajoppilaan identiteetin rakentumisessa. Teoksessa Satu Honkala (toim.) Solmut auki. Näkemyksiä ja kokemuksia monikulttuurisesta koulutyöstä. Helsinki: Opetushallitus, 13-19.

Perhenäkökulmia kotoutumiseen seminaari 22.1.2007 Sammon keskusluokion auditoriossa.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki: Opetushallitus.

Raitakari, Suvi (2006) Neuvottelut ja merkinnät minuuksista. Vuorovaikutuksellisuus ja retorisuus nuorten tukiasumisyksikön palaverissa ja tukisuunnitelmissa. Tampere: Tampere University Press.

Rytkönen, Kikka (1999) Katsomusten hedelmälliseen rinnakkaiseloon. Miten tulla toimeen islamin kanssa. Teoksessa Satu Honkala (toim.) Solmut auki. Näkemyksiä ja kokemuksia monikulttuurisesta koulutyöstä. Opetushallitus. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino Oy, 31-40.

Räty, Minttu (2002) Maahanmuuttaja-asiakkaana. Helsinki: Tammi.

Silverman, David (2001) Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction. London, California, New Delhi: Sage Publications.

Stack, Carol B. (2001) Frameworks for Studying Families in the 21st Century. Teoksessa Nicholas S. Hopkins (toim.) New Arabic Family. Cairo Papers in Social Science volume 24 Numbers 1 / 2 Spring / Summer 2001. Cairo: The American University in Cairo Press, 5-19.

Summa, Hilikka (1984) Muuttoliike ja asunnonvaihdot pääkaupunkiseudulla. Kirjallisuuskatsaus muuttoliikkeen muodostumiseen, suuntautumiseen ja vaikutuksiin kaupunkiseudulla. Julkaisu B 1984:3. Helsinki: Pääkaupunkiseudun yhteistyövaltuuskunta.

Suoninen, Eero (1999) Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Arja Jokinen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 17-36.

Suoninen, Eero (1999) Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 48-74.

Syrjäytyä vai selviytyä - pakolaisten elämää Suomessa (1994). Selvitys 1994:9. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Söderling, Ismo & Alitolppa-Niitamo, Anne (2005) Lopuksi. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo, Ismo Söderling & Stina Fågel (toim.) Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin. Helsinki: Väestöliitto, 107-110.

Tarnanen, Mirja & Suni, Minna (2005) Maahanmuuttajien kieliympäristö ja kielitaito. Teoksessa Seppo Paananen (toim.) Maahanmuuttajien elämää Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus, 9-20.

Thompson, Neil (2003) Promoting Equality. Challenging Discrimination and Oppression. Palgrave: Macmillian.

Tiilikainen, Marja (2003) Arjen islam. Somalinaisten elämää Suomessa. Tampere Vastapaino.

Valtonen, Kathleen (1999) Pakolaisten kotoutuminen Suomeen 1990-luvulla. Työhallinnon julkaisu nro 228. Helsinki: Työministeriö.

Virtanen, Timo (1993) Somalipakolaisia Suomessa. Tutkimus somalipakolaisten tulosta ja vastaanotosta Suomeen. Julkaisu 1993:3. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Vuori, Jaana (2001) Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Elektroniset lähteet:

Ahaa! Avaimia monikulttuuriseen kohtaamiseen, www.ahaa-avaimia.fi, luettu 9.1.2007

362 / 2005 Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun lain muuttamisesta, www.finlex.fi, luettu 22.2.2007

Työministeriö, www.mol.fi/mol/fi/06_tyoministerio/, luettu 22.2.2007

Valtioneuvosto, www.valtioneuvosto.fi/ministeriot/tm/fi.jsp, luettu 22.2.2007

Liite 1 Ulkomaan kansalaiset Tampereella

Suurimmat ryhmät

	Tampere
Venäjä	1043
Viro	471
Irak	354
Afganistan	293
Kiina	270
Intia	240
Ruotsi	220
Iran	163
Bosnia-Hertsegovina	157
Yhdysvallat	146
Iso-Britannia	145
Saksan Ltv	142
Thaimaa	138
Turkki	121
Serbia ja Montenegro	113
Ukraina	105
Ranska	88
Romania	86
Unkari	74
Somalia	73
Vietnam	71
Italia	55
Jugoslavia	39
Kansalaisuudeton	52
Muut	1227

Kaikki yhteensä	5886
Koko asukasmäärä	204 333
Ulkomaalaisten osuus %	2,88%

Tilanne 31.10.2005 Lähde: Tampereen maistraatti, Kaikem paree kotoutuminen.
Kotouttamisen toimintaohjelma 2006. Työryhmän esitys 2005.

Liite 2 Haastattelun kysymyspohja

Mitä kuuluu ulkomaalaistoimiston / pakolaistyöntekijän toimenkuvaan?

Miten prosessi etenee asiakkaan kanssa?

Minkälaisia toimintamalleja ulkomaalaistoimistolla / pakolaistyöntekijällä on olemassa?

Miten kotouttamissuunnitelma tehdään?

Onko olemassa julkilausuttuja periaatteita asiakkaan kohtaamisessa?

Mitä asiakaskuntana maahanmuuttajat tuo mukanaan ulkomaalaistoimiston / pakolaistyöntekijän työnkuvaan?